

דרכי הפסח

הערות והארות, דינים, הלכות ומנהגים, רשימות

ופנינים

בעניני חודש ניסן וחג הפסח

נכתב ע"י הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א

יו"ל ע"י ארגון 'דרכי חינוך'
פעילות נוער מרכזית תורנית

ניסן התשע"ב

דרכי הפסח

הערות והארות, דינים, הלכות ומנהגים, רשימות
ופנינים
בעניני חודש ניסן וחג הפסח

נכתב ע"י הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א

יו"ל ע"י ארגון 'דרכי חינוך'
פעילות נוער מרכזית תורנית

ניסן התשע"ב

בפתח

"והגדת לבנך לאמר בעבור זה עשה לי ה' בצאתי ממצרים", ואמרו על כך בגמרא שכל אדם חייב לראות את עצמו בכל דור ודור כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים.

והשאלה, עולה מאליה, כיצד אני, שנולדתי אלפי שנה לאחר יציאת מצרים, אמור לחוש ולראות את עצמי כאילו אני עצמי יצאתי ממצרים!?

המשגיח הגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל הביא על כך את הדברים הבאים: בפרק התהילים שאנו אומרים בתפילת שחרית מידי שבת, אנו למדים על אותו הדבר. "למכה מצרים בבכוריהם- כי לעולם חסדו", וכן הלאה והלאה, בכל "כי לעולם חסדו" העוסקים ביציאת מצרים. הוי אומר כי החסד שעשה הקב"ה ביציאת מצרים, בהכאת המצרים ובכוריהם ובקריעת ים סוף, היא נס תמידי, מתמשך ובלתי נגמר. "כי לעולם חסדו", מדובר בחסד עולמי, מתמשך ובלתי פוסק. הכיצד?! רק כאשר האדם יחוש בעצמו, בתחושת אמת, שכל העולם נברא בשבילו ורק הוא, רק הוא יחידי בעולם, יבין הוא היטב ויחוש שכל מאורעות העולם וניסיו נועדו לו עצמו.

חז"ל אומרים במסכת שבת שכשישראל אמרו "זה קלי ואנוהו", פירושו ש"מה הקב"ה רחום וחנון, אף אני רחום וחנון. מה הוא גומל חסדים, אף אני גומל חסדים". "אנוהו" אמרו חז"ל, הוא מלשון "אני"- "הוא". כולנו, כל אחד לחוד, חייב לחוש את ה"אני והוא". רק אתה עצמך, ורק הוא, הקב"ה. אין עולם מסביב, אין אנשים, יש רק את הקב"ה ואותך, אתה צריך לעבוד את הקב"ה, אתה לבדך בנו של הקב"ה, אתה והוא, זהו, יותר מזה אינך צריך לדעת ולחוש. יחידות זו, עליה דיברנו פעמים רבות בשיחות, היא יסוד קיומנו ועבודתנו.

המשנה בסנהדרין אומרת ש"לפיכך נברא האדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו קיים

עולם מלא וכל המאבד נפש אחת מישראל חיסר עולם מלא".

יחידות היהודי נשאת לעולמים, ועליה אמרו שם חז"ל בהמשך כי "לפיכך חייב כל אדם לומר: בשבילי נברא העולם". למרות שבעולם ישנם עוד מיליארדי אנשים, מ"מ זהו חסדו של הקב"ה, שברא כל אחד ויחיד בעולמו כעולם מלא לכשעצמו, באופן שכל אחד יונק את חלקו הבלעדי בעולם, באופן שכל תכלית העולם וקיומו נועדה אך ורק בעבורו, רק בשבילו.

אם אדם יפסיק להתבונן כל הזמן מה עושים האחרים ומה אומרים האחרים, ויתחיל להבין שעולמו שלו הוא עולם מושלם לכשעצמו, הוא יתחיל לעמוד בניסיונות החיים ולבנות את עולמו הפרטי. שהרי ניסיונותיך שלך אינם קשורים לניסיונותיהם של שום אדם אחר בעולם. מטרותיך הינם מטרותיך שלך, בלבד, והעבודה שלך היא זאת שתבנה את העולם, עולמך הפרטי והמושלם.

כאשר יהודי יחוש שהינו יחידי בעולמו של הקב"ה ושכל כל העולם ומעשיו, ניסיו ותהלוכותיו, נועדו רק לו עצמו, לעלייתו ולמדרגתו. (הרי יוכל הוא לחוש שכל יציאת מצרים, של לפני אלפי שנים, נועדה לו, עזרה לו ופיתחה אותו. ומה עם השאר? ומה עם ההסטוריה? מבחינתו, כל זה שום-כלום, מבחינתו "בשבילי נברא העולם". בשבילי הוציאו את בני ישראל ממצרים ולכן אני מודה על כך באופן אישי, מכל לבבי וכוחותי.

בהודאה להקב"ה ית"ש הננו מגישים בזאת לצעירי הצאן שיחיו, הם ואבותיהם, קונטרס רשימות, הלכות ומנהגים, הערות והארות, חידושי תורה והגיונות לב, בעניני חודש ניסן וחג הפסח, מתוך כתביו של הרב הגאון המפואר רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א, מחה"ס משנת תפילין, שלהי דקייטא, ויאמר שמואל, ושאר חיבורים. תשואות חן חן לו על שנתן לנו רשות לפרסם הדברים, לעילוי נשמת סבו הר"ר יחיאל מיכאל בה"ר ברוך גנוט זצ"ל וסב רעייתו הר"ר זאב וולף בה"ר חיים שוגרמן זצ"ל וסב רעייתו הר"ר אלתר אליעזר בה"ר יחיאל פלדמן זצ"ל.

תודה וברכה לידידי הרה"ג ר' ברוך חיים הלוי דינר
שליט"א, יו"ר הועדה הרוחנית של 'דרכי חינוך' באלעד,
על סיועו להוצאת הקובץ לאור עולם.

והית"ש יזכנו שנזכה שאדיר הוא יבנה ביתו בקרוב,
לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בבית המקדש, ומשיח
צדקנו בראשנו.

הרב מיכאל דור
יו"ר ארגון 'דרכי חינוך'

שלא חיסר בעולמו דבר

/ על 'ברכת האילנות' בהלכה ובמנהג /

באחד מימי חודש ניסן, יעזבו מאות ילדי חמד את כיתות הלימוד, יסתדרו בזוגות ישרים ויצעדו, יחד עם המלמד שלהם, אל העצים הקרובים ביותר (או הרחוקים ביותר. למלמדים מטיבי לכת...) לחיידר. על קצה הגדר שליד העצים המלבלבים תלה שכן-טוב דף קרטון עם נוסח הברכה, נוסח "ברכת האילנות" הנאמר אחת לשנה וכל הילדים פוצחים יחדיו במקלה, מכוונים את ליבם לאביהם שבשמים ומתרגשים מהברכה הארוכה והלא-שגרתית.

העץ מטיף מוסר לאדם

הגאון ה"בן איש חי" מסביר לנו כי ברכת האילנות נתקנה כדי ש"זכור יזכור האדם כשיראה האילנות וישים אל ליבו שהאילנות בזמן הזה הינן דשנים ורעננים, ואחר כך נהפכו בימות החורף לעצים יבשים. וכן האדם עץ השדה". ה"תפארת ישראל" מרחיב את הדברים בלשונו הציורית וכותב כך: "העולם ובריותיה עומדים בקשר אמיץ יחד ומקרה האחד הוא מקרה השני. בחורף, יהיה לא לבד חורף בעולם, כי אם גם על כל הבריות בו יהיו אז רפויי ידיים ומושקעים בתרדמה, וקיפאון ונמיכות רוח ימשלו על הכל. ואולם כאשר יבקע הקרן הראשון מהאביב על פני העולם, אז שוב ישוב הכל להעלות נר החיים. הכל בטבע יקיץ לחיי ילדות חדשים, כמו שנאמר "חדשים לבקרים"- היינו, שבכל בוקר יתראה חיות חדשה בטבע הבריאה וכח חדש יתראה בו, "רבה אמונתך ה'" – ואיך נאמן אתה ה', שהלוינו לטבע שלך בחורף כוחות העולם, והנה תשלם לנו באביב אחוזים כפולים ממה שהלוינו לה..." ומוסיף ה"תפארת ישראל" ומקשר את האילנות אלינו, כך: "והישראלי,

שבכל השינויים שיקרו בטבע, תמיד ימצא בהן דבר אשר יעוררו לבקש השלמת נפשו, לכן כשרואה אילנות מלבליים שיתהוו על ענפי האילנות כמו לבבות קטנים רטובים, ייזכר כי האדם עץ השדה- גם זה האילן ייאבד פעם אחת את רטיבותו בחורף שלו, היינו בזקנותו. אך בסוף החורף ההוא, יקיץ לאביב יותר יפה וישוב לחיי נערות שוב, לבלב בחיים אחרים בעולם הבא". והוא מסיים בלשון מליצית ויפה: "ועיקר כוונתו בברכתו, שכל זה נסדר כך מיוצר בראשית יתברך כדי להנאות בהם בני אדם, שעל ידי זה יחשוב האדם גם כן שהמיתה הנדמית שלו, ישאנו לחיים אחרים, וענן הרעם של המוות תשאנו כאלהו לשמים, לאור לפני ה' באור החיים".

הגאון רבי מרדכי כהן, מגורי האר"י הקדוש, מסביר בספרו "שפתי כהן" כי המיוחדות של עץ נובל ומלבלי הוא שבדרך כלל אדם אינו נעצר כדי להתבונן על מעשי הטבע המופלאים, משום שהוא הורגל בהם מכבר הימים. אך כשמביט הוא יום אחד ורואה את העץ מתרוקן מעליו, הנעלמים ברוחות השלכת, והנה כעבור חודש- חודשיים מתחיל העץ לבלב ולהעלות ציצים ופרחים, מיד מכיר הוא בגדולת הבורא, הבאה לידי ביטוי בטבע הבריאה המקסים והמפעים.

הנשמות היושבות בחומת גן העדן

מדברי הזוהר הקדוש (בפרשת בלק) אנו למדים כי בתקופת ניסן משוטטות להן הנשמות ויושבות על חומת גן העדן. הנשמות, כך לדברי הזוהר הקדוש, נראות כמו ציפורים המצפצפות ומשוררות להקב"ה, ומתפללות למען בני האדם היושבים בעולם הזה. זאת מפני שבימים אלו עסוקים בני האדם במצוות החג ובמעשים טובים. לאור דברי הזוהר הללו ביאר הגאון רבי נתן גשטטנער שליט"א, רב קרית אגו"י בבני ברק, כי משום כך אנו יוצאים בחודש ניסן לגינות ולפרדסים ומשבחים לאלוקינו על הבריות הטובות, הן הנשמות המתפללות

על בני האדם, כשעל ידי ברכתיהם של ישראל מתעלות להם הנשמות וזוכות ליכנס לגן העדן.

ההקשר בין הנשמות לברכת האילנות מופיע כבר בספרי קבלה קדומים וגם הגאון ה"בן איש חי" כותב שברכת האילנות רומזת "על נשמות שמתדבקים באילנות", ולזה אומרים בברכה: "בריות טובות ואילנות טובות", שיברכו עליהם בני אדם ומתקנים אותם!"

רבותינו חכמי הקבלה מסבירים כי אותם אלו המגולגלים בצומח יכולים לעלות ולהתגלגל מן הצומח אל החי דווקא בחדשי ניסן ואייר, סיון ותמוז (כאשר נשמה המגולגלת בדומם, עולה אל הדרגה הבאה, הצומח, בחדשים אב ואלול, תשרי וחסון, ונשמה המגולגלת בחי מתגלגלת באדם בחדשי כסליו, טבת, שבט ואדר). כך שהראש לחודשי עליית הצומח הוא חודש ניסן, ולכן, כך כתבו חכמי הסוד, מברכים את ברכת האילנות דווקא בחודש ניסן, כדי לסייע לביורו של הצומח המתחיל בחודש זה, כשעל ידי ברכת האילנות וסודה יצליחו המברכים להעלות את הנשמות המגולגלות בשתי דרגות בזה אחר זה, כשהנשמות המגולגלות מהצומח יעלו היישר להתגלגל בבן אדם, מבלי צורך להתגלגל בבעל חי.

מסיבה זו, מסביר ה"בן איש חי", נוהגים חסידים ואנשי מעשה לברך ברכה זו במניין של עשרה יהודים, כדי שלאחר הברכה יוסיפו פסוקי תורה ויאמרו קדיש, כדי שלימוד התורה והקדיש יוסיפו בעלייתם של הנשמות וביורום, מן הצומח ולמעלה למעלה.

יסודות קבליים אלו קשורים כמוכן גם לנושא הארוך של ברכת האילנות בשבת, כאשר ישנם מחכמי הספרדים הכותבים שאין לברך ברכה זו בשבת מפאת ביורו הניצוצות הקדושים העולים מברכה זו. ואגב, מעיקר הדין ודאי מותר לברך ברכת האילנות בשבת. ואדרבה, היו כאלה, וביניהם גאון ישראל האדר"ת זצ"ל, רבה של ירושלים, פוניבו' ומיר, שנהגו לברכה דווקא בשבת, כדי להוסיף ברכה למניין ה"מאה ברכות".

ברכה על אילן שעובדים אותו בשמיטה

היה זה לפני מספר שנים. הטלפון צלצל בביתנו ועל הקו היה אחד ממארגני ארגוני "ישיבות המתמידים" לילדים באזורנו. "לקחנו את הילדים לסיור באזור, ויש כאן קבוצת אילנות עם פרחים יפים ומלבלבים ואנחנו רוצים לברך עליהם ביחד את "ברכת האילנות", מספר האיש שמעבר לקו, "הבעיה היא שהאילנות שייכים לחילוני שעובד בשמיטה. האם אפשר לברך על אילנות כאלה את הברכה?"

השואל שאל שאלת חכם, כיוון שישנן דעות בהלכה, כדעת המהר"י חגיז ועוד, הסוברות שאילן שניטע בעבירה נגד רצון הקב"ה, אין לברך עליו את ברכת ההודאה לאלוקים, למרות שפרותיו מותרים לאכילה מצד ההלכה. האחרונים דנו האם מברכים על עץ ערלה, שאינו אסור בעצם עצמותו אלא שהתורה רק אסרה ליהנות ממנו - 3 שנים. רבי עקיבא איגר מסתפק בדבר וה"חוות יאיר" נוטה לאסור. ומה עם אילן שמיטה? בספר "מעשה חמד" כותב שאין לברך על אילנות שנעבדו באיסור שביתת שביעית, אך בשם רבי שלמה זלמן אורבך זצ"ל מובא שאין כל חשש לברך על אילנות אלו, כיוון שהאיסור אינו בגוף העץ ומטעמים נוספים.

ברכת החמה או ברכת האילנות?

רבים מגדולי ישראל, וביניהם מרן רבינו הסטייפלר הקדוש זצוק"ל ומרן הגרש"ז אורבך זצוק"ל, נהגו לברך ברכת האילנות בראש חודש ניסן מיד לאחר התפילה. הסטייפלר זצ"ל בירך על האילנות גם בשבת קודש ולפני הברכה (כמנהגו בכל ברכת ברכה) הקפיד לרחוץ את ידיו. הגאון הסטייפלר אמר גם כי ברכה זו מסוגלת להוספה ביראת שמים.

בשנת תשמ"א נערך מעמד ברכת החמה, היוצאת אחת ל- 28 שנים (כמו בשנה הבאה, שנת התשס"ט, בה נברך את ברכת החמה), והסטייפלר זצ"ל הסתפק האם כדאי לברך את

ברכת האילנות, שהיא תדירה יותר ונוהגת אחת לשנה, או שעדיף לברך "ברכת החמה", שהיא ברכת "עושה מעשה בראשית", שמברכים אותה אין ספור פעמים בשנה. בנו של הסטייפלר הקדוש, מו"ר הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א, הוכיח מדברי הגמרא בסוכה (דף נ"ו עמוד א'), שם מובא שברכת הזמן תדירה יותר מסוכה למרות שברכת הזמן הרגילה (ברכת שהחיינו) נאמרת על מצה או פרי חדש ולא על סוכה. מכאן הוכיח הגר"ח קנייבסקי שליט"א שעדיף לברך קודם את "ברכת החמה" (היינו את ברכת "עושה מעשה בראשית"), לפני שמברכים את ברכת האילנות. הדבר עורר פולמוס הלכתי- תורני רחב כדרכה של תורה. הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל דחה את הראיה והגר"ח קנייבסקי לא הסכים לדחייתו. צורבים צעירים הגיבו ודברי התורה נישאו ברמה. (הפולמוס פורסם בקובץ "חידושי תורה" שיצא באותם הימים ובספר "מעשה חמד". עיינו שם).

ולסיום, מספר הלכות מעניינות: אדם שפריחת האילנות גורמת לו לאלרגיה, כתבו הספרים שביכולתו לברך על הלבוב, כיוון שסוף סוף נהנה הוא מפירות העצים עצמם ומריחם של הפרחים.

אם בבית הכנסת, בו מתעתדים לצאת כעת לברך את ברכת האילנות, מלים קודם את התינוק, מפני שמצוות המילה תדירה היא יותר. גם אדם שיש לו שיעור קבוע לאחר התפילה, לא יבטלנו כדי לצאת לברך ברכה זו, ובוודאי כך צריך לנהוג כשמדובר בשיעור "דף היומי" וכדומה, בו משתתפים רבים. אלא ילמדו קודם את חוקם הקבוע ויברכו רק לאחר הלימוד.

עדיף לברך ברכה זו על עצי בשמים (לשון הרב החיד"א בספרו עבודת הקודש), עדיף לברך על שני אילני מאכל (מנהג ירושלים ומנהג בגדד ועוד), ויש שנהגו לברך דווקא על פרחי רימונים (מנהג אלג'יר) או על פרחי שקדים (מנהג אלג'יר ועוד מקומות, וכן מובא בברכי יוסף), וכמובן שעדיף לברך על אילנות מלאים, נאים ומבלבלים ביותר (ישמח לב).

ניתן לברך את הברכה גם בלילה לאור החשמל, ובלבד שיראה את הליבלוב בבירור. מברכים את הברכה רק על אילני מאכל ולא על אילני סרק וגם לא על אילן שאינו

מניב השנה פירות. גם באילן פירות, לא יברך אלא רק על אילן שיש בו פרח העשוי לגדול ולהיהפך לפרי. מברכים גם כשיש באילן רק פרח אחד, אך עדיף לברך על אילן עם פרחים רבים, ובראשם פרח כעין שושנה לבנה או אדומה.

ושנוכה ליהנות כולנו מנס הטבע הנפלא של בורא העולם, להודות לו ולשבחו מרוב טוב ואושר.

ברכה בישראל, ברכה באפריקה

ר' ש.ד., איש עסקים מאלעד, בירך את "ברכת האילנות" בראש חודש ניסן בשנה שעברה. כעבור חצי שנה נסע ר' ש.ד. לביקור-עסקים בניגריה, בירת היהלומים, שם פורחים העצים ומלבלבים בחודשי אלול ותשרי. הנוסע הסתפק האם כעת, כשהגיע למקום בו פורחים האילנות בתקופה אחרת של השנה, עליו לברך שוב את "ברכת האילנות".

הגר"נ גשטטנער זצ"ל, בשו"ת להורות נתן, נדרש לשאלה והוא פסק שכיוון שהיהודי בירך כבר בחודש ניסן ברכה זו, שוב לא יברכה שנית באותה השנה. גם בשו"ת תשובות והנהגות כתב שאין צורך לברך שוב, אך ישנם שנהגו לבקש מאדם אחר, שעדיין לא בירך את הברכה, שיוציאו ידי חובה מחמת הספק.

הגר"נ גשטטנער מתייחס גם לשאלה מעניינת נוספת, והיא האם אפשר לברך ברכת האילנות על עץ חרובים, שמצמיח פירות רק כעבור שבעים שנה (תענית כג, א) או לאחר שלוש שנים (ראה בכורות ח, א). הוא פוסק שאפשר לברך על אילן זה ללא כל חשש, כיוון שמה אכפת לנו מתי נהנה מפירותיו. בייחוד שלפי המציאות שכיום, פירות החרוב צומחים מהר כיתר העצים והטבע השתנה בעניין.

ונסיים בדברי הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ק"צ): "יש בברכה זו תיקון גדול. ראשית, יש בה אמונה בהקב"ה שברא הכל, וכן על פי סוד יש בזה תיקון לנשמות המגולגלים. ובירושלים עיר

הקודש ראיתי מובילים את התשב"ר למקום שיש גינה
עם אילנות ומברכים שם כולם יחד, ונאה המנהג ויאה
לקדש שם שמים ולחנך את הנוער שכל הבריאה כולה
יצירת הקב"ה".

חכם מה הוא אומר?

/דינים והנהגות לערבי פסחים/

ניקוי המטבח

- א. ניקוי שיש המטבח- מנקים היטב את השיש, על כל חוריו וסדקיו, לאחר מכן נוטלים אבן מלובנת ושופכים מים רותחים על השיש, ולאחר מכן שופכים מים קרים. כשמכסים את השיש בניר כסף עבה, לא צריך מעיקר הדיו להגעיל את השיש, אך טוב וראוי לשפוך על השיש מים רותחים לפני שמכסה את השיש בניר כסף.
- ב. ניקוי הגז- את החצובות (אלו הברזלים עליהם מניחים את הסירים) מצפים בניר כסף עבה ומשמעותי, שלא יקרע בחג הפסח. את שלד הגז מנקים היטב, ומערים עליו מים רותחים עם אבן מלובנת. וכיום נוהגים לנקותו היטב ולכסותו במכסה מיוחד או בניר כסף עבה. את המבערים (מהם האש היוצאת) מנקים היטב, מחזירים אותם למקומם ומבעירים את האש במשך מספר דקות.
- ג. גביעי כסף לשתית יין- מגעילים.
- ד. כלי לנטילת ידים וכלי למים אחרונים- מנקים היטב.
- ה. שולחן מטבח שמניחים עליו סירים חמים- מנקים היטב, לא משתמשים בו 24 שעות בדברים חמים, וכשהשולחן יהיה יבש. לאחר מכן מגעילים אותו ע"י עירווי מים חמים - כשמניחים את הסירים על השולחן רק כשמפה פרוסה עליו, מגעילו בעירווי בלבד, ואם ירצה להשתמש בו בפסח רק בדברים צוננים, מספיק לשים עליו מפה.
- ו. שולחן מטבח שמתמש בו רק בצונן- ישים מפה על השולחן.
- ז. מפות- מכבסים במכונה עם מים חמים וחומרי ניקוי.

מכירת חמץ

ח. דיני מכירת חמץ סבוכים הם מאד, ולכן צריך למכור את החמץ אצל רב ותלמיד חכם מוסמך, שבקי היטב בפרטי המכירה.

ט. ממנים את הרב להיות שליחנו למכור את החמץ שברשותינו לנכרי קודם הפסח, ולקנותו עבורנו בחזרה לאחר הפסח (במידה שהגוי יהיה מוכן למכור לנו את החמץ בחזרה, כמובן). משכירים את המקומות שהחמץ שם לגוי ואנו מאפשרים לגוי, בכל הרצינות, להגיע למקומות בהם נמצא החמץ שלנו. אנו חותמים על שטר ההרשאה בו אנו ממנים את הרב לשליחנו ומוסרים לרב, בצירוף "קנין סודר" (הנפת מטפחת וכדומה) לחיזוק הדבר וגמירות הדעת.

י. ניתן לטלפן למוכר החמץ ולמנותו שליח שימכור עבורו את החמץ, והרב ירשום את כל פרטיו, כתובתו ומקומות שרוצה למכור לגוי.

יא. מעיקר הדין ניתן למכור לגוי גם חמץ ודאי (כמו, למשל, חבילת ופלים). אך מכיון שישנם המפקפקים על עצם מכירת החמץ מסיבות שונות, לכן נוהגים שלא למכור חמץ בעין, אלא רק ספק חמץ, סבונים, תרופות וכדומה.

יב. סוגרים במפתח את הארונות בהם ישנו חמץ שנמכר לגוי, או תולים פתק על דלת הארונות, עליו רשום "חמץ – מכור לגוי", וכדומה. זאת כדי שלא נאכל את החמץ מבלי משים או נשתמש בו.

יג. ושוב, כמו שכתבנו בשנה שעברה: כשאין לנו חמץ או ספק חמץ, אנו לא חייבים למכור חמץ. אנו צריכים לבדוק את הבית היטב ולבטל את החמץ, ואין צורך למכור חמץ, כשאין לנו שום חשש חמץ בפסח.

בדיקת חמץ

יד. בליל ערב פסח חייבים לבדוק כל מקום ששייך לנו, שישנו חשש שיש שם חמץ. צריכים לבדוק את כל הדירות שברשותינו, המכונית, המשרד והחנות, המחסנים והמרפסות.

טו. דיירי בנין משותף צריכים לבדוק את חדר המדרגות, הלובי, המקלט והמחסנים המשותפים. וניתן שהשכנים ימנו את אחד מהם לבדוק את כל הרכוש המשותף בעבור כולם.

טז. אם נתאכסן בחג בבית מלון והגענו לחדר במלון לפני תחילת ליל י"ד, אנו צריכים לבדוק את החדר בברכה. אך אם הגענו למלון באמצע ערב פסח או באמצע ימי הפסח, צריך לברר האם החדר נבדק כהלכה, ואם לא, עלינו לבדוק את החדר בברכה.

יז. כיצד בודקים חמץ? מנקים את הבית ושוטפים אותו היטב, כולל כל כלי החמץ. נוהגים שבני הבית מחביאים 10 פתיתי חמץ (עטופים בניילון שלא התפזרו) ברחבי הבית, (וראוי שנרשום היכן הנחנו אותם. שלא נשכח ובסוף לא נמצא אותם, חלילה). בודקים מיד לאחר תפילת ערבית, נוטלים ידים (!) ומברכים, לפני הבדיקה, "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ביעור חמץ". בברכה מכוונים גם לביעור של מחר. מתחילים לבדוק ולא מפסיקים בדברים אחרים עד לתום הבדיקה.

יח. כשקשה לבעל הבית לבדוק לבדו את כל החדרים, יעזרו לו בני ביתו לבדוק, ויקשיבו לברכתו וייצאו בה ידי חובת בדיקתם.

יט. בודקים לאור הנר, ועדיף בנר שעה. ואם אין לו, שיבדוק בנר רגיל, או בפנס. (ועצה טובה: הניחו את הנר קודם במקפיא, כדי שיתקשה ולא ינטוף באמצע הבדיקה). במקום שיש חשש שריפה, יבדוק לכתחילה עם פנס או לאור החשמל, המגיע היטב לכל המקומות.

כ. צריך לבדוק בכל מקום שישנו חשש שנכנס לשם חמץ. חדרים וכלים, מקרר ותנור, ארונות ובגדים, כיסים ומשחקים וכו' וכו' וכו'.

כא. את הספרים שבמשך השנה אנו משתמשים בהם בשעת האוכל (כגון סיפורי ילדים, שבולעים את האוכל עם הסיפור. ספרי חידושים על התורה, איתם יושבים בשולחן שבת, וכדומה), צריך לבדוק מחמץ. לדעת הגר"א בודקים את הספרים לאור הנר, אך מרן החזו"א לא בדק את הספרים לאור הנר.

כב. את הברכונים וזמירוני השבת ננקה היטב, נעטפם ונמכרם לגוי.

כג לאחר הבדיקה נשמור בשקית סגורה ובמקום שמור את החמץ שמצאנו בבית (כולל עשרת הפתיתים), כדי לשרפם למחרת בבדיקת חמץ.

כד. לאחר הבדיקה נבטל בלב את החמץ ונאמר את נוסח ביטול החמץ המופיע בסידורים. מן הראוי שנבהיר לעצמנו היטב מה אנו עושים ונתרגם לעצמנו לעברית מדוברת מה עשינו כעת.

כה. במקרה שלא בדק את החמץ בליל ערב פסח, צריך לבדוק בערב פסח לאור הנר בברכה. וכשלא בדק בערב פסח, יבדוק באמצע החג בברכה, בדיוק ברגע שנוזכר שלא בדק חמץ.

תענית בכורות

כו. הבכורות מתענים בערב פסח, זכר להצלתם מ"מכת בכורות", ונהגו שמשותפים הם בסעודת סיום מסכת, כדי להיפטר מתענית. את סיום המסכת עורכים הבכורות בעצמם, או שמשותפים בבכורות של אחרים, ויכולים לאכול אפילו פחות מכזית, כדי להיפטר מהתענית. ראוי שהבעל יביא לאשתו הבכורה דבר מאכל מהסיום, כדי שתאכל ותיפטר מהתענית (לפי שישנם דעות שגם הבכורות הנקבות צריכות לצום, ולא נוהגים כן, אלא האשה תאכל ממאכלי הסיום, למרות שלא השתתפה בסיום בעצמו).

כז. עיקר הסיום הוא סיום מסכת גמרא או סדר שלם של משניות. ויש שכתבו שניתן אף לסיים חמשה חומשי תורה, אחד מכ"ד ספרי הקודש, מסכת משניות או "מסכתות קטנות" (ורבו הדעות והפרטים בזה). (ואגב, עצה טובה להרוצים לסיים מסכת גמרא ואין עיתותם בידם: ללמוד מסכת תמיד, המכילה 8 דפי גמרא בלבד. מסכת עם מושגים רבים ונכבדים, כולל דפי "אגדתא" משמחי לב).

ביעור חמץ

כח. אסור לאכול חמץ משליש היום.

כט. שורפים את החמץ לפני שעה שישית. וישנה מצוה לבער את החמץ. ולכן ראוי שגם את השמדנו את כל החמץ שברשותנו, שנשאיר לפחות כזית חמץ כדי לשרפו. ואם הבעל אינו יכול, שאשתו ובניו ישרפו את החמץ, ועדיף שימנה אותם לשלוחו לשרוף את החמץ. ל. מבטלים כעת שוב את החמץ, כנוסח שבסידורים. לא. כעת נצחצח שיניים היטב, שמא נותרו בהם פירורי חמץ.

אוכל בערב פסח

לב. מותר להאכיל ילדים קטנים, עד גיל 6-5, במצה בערב פסח. לג. בערב פסח נאכל בשר ודגים ושאר דברים, וניתן- עד שעה עשירית- לאכול גם מאכלים שהתבשלו עם מצה (כמו "גפילטע פיש" וכופתאות). לד. משעה עשירית אין לאכול מאכלים משביעים, כדי שניכנס לליל הסדר רעבים לאכילת המצה ויתר מאכלי שמחת החג הקדוש. לה. נחלקו הדעות האם האיסור, שנוהגים בו האשכנזים, שלא לאכול קטניות בפסח, נאמר גם בערב פסח לאחר שעת שריפת חמץ.

בדיקת ונקיון החמץ

קדחת הנקיון לפסח, הנובעת מרצונם של בני המשפחה (והנשים הצדקניות בפרט) לסדר את הבית ולנקותו ביסודיות אחת לשנה לפחות, התערבבה לה כבר מזמן עם החובה ההלכתית לבדוק, לנקות ולבער את החמץ. אין שום קשר בין צביעה וסיווד ונקיון אבק- למצוות ביעור חמץ, וגם אם אנחנו רוצים לעשות זאת, עלינו לזכור שיש בכך מצוות אחרות (כמו: גמילות חסדים, שלום בית ועוד כהנה...), אך הם אין בהם קשר למצוות ביעור חמץ.

אם אנו רוצים לנקות את האבק שמעל ארונות הספרים, הגובלים עם תקרת הסלון, או לאוורר את הבגדים במדף העליון למעלה, יבושם לנו. אך מדין בדיקת וביעור חמץ- אנו כלל לא מצווים לבדוק ולנקות בכל מקום שאין סיכוי נורמלי שהגיע לשם חמץ, פירורים או בייגלעך שכוחים. באותה מידה אין עניין לנקות ספרים במדפים שאנחנו בטוחים במאת האחוזים שלא השתמשנו בהם כל השנה. נחמד מאד לאוורר ספרי שו"ת, ספרים על מסכת חולין (שלמדנו לפני 6 שנים) או מחברות חידושים שרשמנו בישיבה- קטנה, אך כל קשר בין האוורור וניקוי האבק שהצטבר מאליהם לחג הפסח- מקרי בהחלט. נקודה.

אך כן, בהחלט כן. כל מקום שיש בו חשש שנכנס בו חמץ, עלינו לנקותו, לבדקו ולשים עליו עין וסמרטוט, לנקותו היטב ולקרצפו כפי הצורך. כאשר ישנו חשש של חמץ, עלינו לבערו היטב ולהיזהר מכל "משהו חמץ", ואז שכרנו, שכר הנקיון והקירצוף, גדול מאד. ככל שההתאמצות והטירחה רבה יותר, כך השכר בשמים גדול יותר, כמובן. (וראו בשולחן ערוך אורח חיים סימן תמב, שכתב: נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו. ומסביר שם המשנה ברורה: ויש להם על מה שיסמוכו - שאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא. אלא

יש לזה סמך מן הירושלמי, שנאמר שם 'הטח ביתו בצק חייב לבער'.

לא להשליך סתם - כך מאכלים וקופסאות

ישנו מנהג מוזר, המאפשר לנו להשליך חצי מתכולת ארונות המטבח בערב פסח, מבלי לבדוק ולברר מה חמץ, מה קשור לחמץ ומה רק נוצר באותו כדור הארץ בו מייצרים חמץ... הכל עולה זול, פחות או יותר. אין לנו ענין לברר הרבה, ובערב פסח אנו עוברים על איסור "בל תשחית" ומשליכים לפח שקיות סגורות, קופסאות ומאכלים, שאין בהם שום קשר לחמץ, רק מפני שקשה לנו לבדוק ולברר האם הדברים הללו אכן הינם חמץ או מצויים בחשש חמץ, וחבל. לכן כדאי לברר ולדעת מה קשור לחמץ ומה אינו חמץ כלל וכלל, ואין לזרוק כל דבר שאין לו קשר לחמץ כלל.

בדיקת הבתים

ישנו חיוב לבדוק את החמץ בליל י"ד בניסן ולבער למחרת בבוקר. ההלכה קובעת מפורשות שעלינו לבדוק ולבער את החמץ בכל מקום הנמצא ברשותנו, בבית הפרטי שלנו, בחנות ובמשרד, במחסן או במכונית, בכל מקום שהדרך להכניס בו חמץ, בקביעות או באקראי. וכל זה גם במקומות שלנו שלא נשתמש בהם כלל בחג הפסח. ואדם שיש לו (ברוך ה'...) כמה דירות ומשרדים, עליו לבדוק את כולם ולבער את החמץ שאולי ימצא בהם.

מכירה לגוי פוטרת מבדיקה?

כאשר קשה לו לאדם לבדוק את הבתים ויתר מקומות רכושו שאינו מתכוון להיכנס אליהם כלל וכלל בחג

הפסח, יכול הוא למכור לגוי את המקומות הללו, ואז ייפטר מבידוק, ובלבד שישאיר לו לפחות חדר אחד (בביתו הפרטי או במשרדו, וכדומה) אותו יבדוק מחמץ, כדי שיקיים את מצוות בדיקת החמץ.

אנו יכולים למכור לגוי גם חלקים מהבית הפרטי שלנו, כמו חדר אחד, ארון בגדים או ארון תרופות, שאנו סוגרים אותם ולא משתמשים בהם פסח, וכותבים בשטר המכירה לגוי שאנו מוכרים לו. וכן, המקומות המיועדים למכירה לגוי, שם מצניעים את כלי החמץ והחמץ לצורך המכירה הנערכת ב"ד בניסן, לדעת מספר פוסקים חשובים (מקור חיים, רבי חיים מוולוז'ין בספר כתר ראש, חיי אדם ועוד). צריך לבדוק גם שם בדיקת חמץ, שהרי החמץ והכלים לא נמכרו עדיין לגוי והכל נמצא עדיין ברשותו, ולכן צריך לבדוק גם שם חמץ. אך דעת רוב הפוסקים שאין צריך לבדוק שם חמץ בבדיקת חמץ, מסיבה מאד פשוטה, שהרי גם אם ימצא שם חמץ, הוא הרי יחזיר אותו מיד לשם, כדי למוכרו לגוי למחרת היום. אם כן, מה העניין לבדוק את החמץ?! (שו"ת בנין עולם ושו"ת חתם סופר, שו"ת צמח צדק, דעת האשל אברהם והמהרש"ם ועוד). ה"משנה ברורה" מביא את שתי הדעות והוא מסכם: "ומכל מקום אף שאין למחות ביד המקילים, המוכר ביום י"ג בניסן שפיר עדיף". ואולם המנהג בקהילות ישראל התפשט ונקבע שלא בודקים את המקומות העתידיים להימכר למחרת לגוי, ויש על כך קונצנזוס בעדות וקהילות מגוונות, כמו שכתב הצמח צדק מלובביץ', השדי חמד, האשל אברהם מבוטשאטש, ה"חזון איש" וה"קהילות יעקב" ועוד.

ובכל זאת, ישנם מספר אפשרויות הלכתיות המאפשרות לנו שלא לבדוק את המקומות שהנחנו בהם את כלי החמץ (או חמץ גמור) כדי למוכרו לגוי, גם לדעות הסוברות שצריך לבדוק את החמץ באותם המקומות: אפשרות ראשונה היא למכור את החמץ לגוי כבר ביום י"ג בניסן, עוד לפני בדיקת חמץ. אז החמץ וכליו שייכים כבר לגוי ולא לנו, כך שאין לנו מה לבדוק. ומה הבעיה באפשרות שכזו? כי אם נמכור כעת את כל החמץ וחש

החמץ שלנו, בכל מקום שהוא, אזי לפי חלק מדעות הראשונים נפטרנו כבר מבדיקת חמץ, ונמצא שבירכנו ברכה לבטלה בבדיקת החמץ (ראה שו"ת קניין תורה ח"ג נ"ג, שו"ת דברי נחמיה סי' ל"ה ושו"ת תשובות והנהגות ח"ב ר"כ).

האפשרות השניה היא, למכור לגוי את החמץ והכלים שלא נבדוק בליל י"ד בניסן, במהלך "בדיקת חמץ". (אורחות רבנו, שכך נהג הסטייפלר זצ"ל וכך נוהגים עוד רבים). ואולם, כאשר נבצע את האופציה הזאת, עלינו לשוב ולמכור שוב את החמץ לגוי גם במכירה הכוללת של יום י"ד ולפרט בו את כל החמץ הידוע לו ושאינו ידוע לו.

אפשרות שלישית, שהתפשטה היום בהרבה מקומות, היא להשכיר את המקומות בהם מצניעים את הכלים אותם מוכרים לגוי, ומשאירים מקום אחד לפחות מחוץ לשכירות הזאת כדי לקיים בו מצוות בדיקה, ומוכר שוב את החמץ וכל ה"משהו חמץ" שלו ביום שלמחרת, או, כמובן, ממנה את הרב להשכיר לו את החמץ במקומות שלא רוצה לבדוק - ביום י"ג, ולמכור למחרת ביום י"ד. והכל בשמחה...

מרפסות וחצרות פתוחות

כאשר ניקינו כבר לפני החג את החצר הפרטית הפתוחה או את המרפסת הפתוחה (שאינן בה קורת גג), אין צורך לבדוק שם חמץ, כי אנו סומכים על העורבים ויתר העופות שהגיעו לשם ואכלוהו. גם את גג הבנין הפתוח לעופות אין צורך לבדוק. אך כאשר מדובר בחשש שיש שם חמץ במקומות שבעלי חיים לא מגיעים לשם, או למשל חמץ האטום בשקיות וכדומה, שעופות לא יכולים לאוכלם, או במרפסת סגורה (אפילו בשלושה צדדים ויש לה גג) - עלינו לבדוק אותם בזמן בדיקת החמץ (ראה שולחן ערוך תל"ג א', במשנה ברורה ובסידור פסח כהלכתו פי"ב).

בדיקת חדר המדרגות- האם שכן בקומה שניה צריך לבדוק בקומה שלישית?

אנו מתגוררים בבניין משותף וחדר המדרגות שידך, בעצם, לכולנו, לכל השכנים, כולל המחסן והמקלט, חדר הפחים ויתר חדרי הבניין. לכן עלינו לבדוק את חדר המדרגות שלנו בבדיקת חמץ, לבדוק שאין בו ובכל ארונות החשמל שבו, חמץ.

לדעת מרנן הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ שליט"א, על כל שכן לבדוק את הבנין אך ורק מהכניסה ועד הקומה בה הוא מתגורר, אך לא בקומות שמעליו. לדעתם, אין לשכנים מלמטה שותפות בקומות העליונות. זאת למרות שכשמיידים את חדר המדרגות או מתקנים בקומות העליונות דבר- מה, משתתפים כל השכנים, הרי זה כסיכום בין שכנים בלבד, אך לא שותפות אמיתית, ולכן אין צורך לבדוק בקומות שמעליו.

ואולם ישנם הסוברים, כפי שהביא המרא דאתרא הגרש"ז גרוסמן בספרו, שכל השכנים שותפים בכל חדר המדרגות, גם בקומות העליונות, ולכן כולם צריכים לבדוק בכל חדר המדרגות, מלמעלה ועד למטה. ולכן הטוב ביותר יהיה אם נמנה יחדיו את אחד השכנים לבדוק בעבור כולם את כל חדר המדרגות, חדר האשפה, חדר ההסקה והמחסן.

מכירת חדר המדרגות והמחסן לגוי

כאשר אנו נמצאים בחג הפסח בבית ולא ננעל את הדירה וניסע להורים, לא נוכל להשכיר לגוי את חלקנו בחדר המדרגות ולהימנע על ידי כך מבדיקתו, שהרי אנחנו מתכוונים לעלות ולרדת כרגיל בחדר המדרגות, ויש בכך "הערמה", המבטלת את המכירה. אך ניתן להשכיר לגוי את חלקנו במדרגות או במקומות שאנו לא משתמשים בהם בפסח, כמו את חלקנו במדרגות בקומות העליונות או את המחסן וארונות החשמל, שנסגור אותם ולא

נשתמש בהם בפסח. (וראה בסידור פסח כהלכתו פי"ב הערה 15-16).

השפפי"ם חייבים בבדיקה?

שטח השפ"פ (= שטח פרטי פתוח) שייך לנו, התושבים, נקודה. כך זה מבחינה חוקית. ומעשה שהיה באלעד לפני כ-7-8 שנים, שראש המועצה דאז, רצה לערוך כינוס כל שהוא באחד השפפי"ם בחלק התחתון שלא לעד, אך התושבים התנגדו והצליחו להרחיק את הכינוס מהשפ"פ מבחינה חוקית, כיוון שהחוק קובע שהדיירים ברחוב הם הבעלים של השפ"פ. נמצא שאנו צריכים לבדוק בבדיקת חמץ את החמץ המצוי בשפ"פ השייך לנו.

בנוהג שבמקומותינו, ישנם רבים ששולחים את ילדיהם לאכול את החמץ בערבי פסחים מחוץ לבית, בגינה הציבורית ובמרחבי השפ"פ. כך שאם יימצא חמץ בפסח בשפ"פ שלנו, אזי לפי חלק מהפוסקים (ראו במשנה ברורה סי' תמ"ג ס"ק י"ד), אנו נעבור חלילה באיסור תורה של "בל יראה ובל ימצא".

ואמנם, על איסורי תורה לא נעבור באלעד, גם יימצא חמץ בשפ"פ שלנו. כי אם מדובר בחמץ שלנו - הרי אנחנו עצמנו עושים "ביטול" והפקר בבדיקת ובשריפת החמץ, ואם החמץ של אחרים - אזי הם אלו שיבטלו ויפקירו אותו, ובחמץ של הפקר אנו לא עוברים על איסור תורה של חמץ. אך בשפפי"ם באזורים חילוניים, שהחילונים הללו לא הפקירו וביטלו את חמצם, תהיה בעיה תמורה.

ומלבד זאת עלינו לבדוק את החמץ בשפפי"ם, גם אם ביטלנו והפקרנו אותם, כמו שאנו בודקים ומבערים כל חמץ שלנו. ואמנם נזכור שהשפ"פ נמצא במקום פתוח ולא מקורה, בהם העופות והחתולים יכולים לאכול, ואין לנו חוב בדיקה במקומות שכאלה. אך כאשר החמץ נמצא בשקיות אוכל או במקומות מוסתרים, שהעופות ובעלי החיים הקופצים לביקור בשפ"פ לא יכולים לאוכלם, עלינו לבדוקם ולבערם.

הגרש"ז גרוסמן: שפ"פ אינו כחדר מדרגות

ומדוע שלא נמכור/נשכיר את השפ"פ ותכולתו לגוי?

בעבר שוחחתי על העניין עם מחברו של הספר "סידור פסח כהלכתו", הלא הוא רב העיר אלעד הגרש"ז גרוסמן שליט"א והצעתי בפניו שאם מדובר במשפחות שנוסעות לכל חג הפסח ולא עוברות בשפ"פ, אזי אין בעיה וניתן למכור את חלקם בשפ"פ לגוי, אך אלו שנמצאים בפסח בביתם ומסתובבים בשפ"פ הלוך ושוב כמו בכל השנה, לכאורה אם נמכור את השפ"פ לנכרי ונמשיך להסתובב בו כרגיל, יש בכך חסרון רציני של "העירייה" והמכירה לא תקפה, בדיוק כפי שהוא עצמו פוסק בספרו שמכירת חדר מדרגות לגוי, בשעה שנמשיך להשתמש בו בפסח כרגיל, היא "הערמה" והמכירה אינה תקפה.

הגרש"ז גרוסמן שליט"א, שספרו הוא אחד מספרי היסוד היותר- חשובים בהלכות הפסח ובעולם ההלכה כולו, אמר סברה נפלאה, לפיה יש לחלק בין מכירת חדרי מדרגות למכירת השפ"פ. "בעוד שחדר- מדרגות נחשב לרכושו של הדייר, הרי שהשפ"פ, למרות שהוא רוכש דיירי הרחוב, אינו נחשב וניראה כלפי חוץ ככזה", אמר הגרש"ז, "והרי מאות אנשים שאינם תושבי הרחוב ובעלי השפ"פ עוברים בשפ"פ בלי לבקש רשות ואין בכך כל בעיה. ולכן אם נעביר בשפ"פ, לא ייראה הדבר כהליכה בגלל שאנחנו בעלי השפ"פ, וממילא לא תהיה בכך כל פגיעה בבעלותו החדשה של הגוי".

לכן, כדי להימנע מאיסורי חמץ בשפ"פ שלנו, מן הראוי למכור לגוי במכירת החמץ, וראוי לציין זאת בשטר המכירה, שאנו מוכרים גם את חלקנו בשפ"פ לגוי.

ואמנם הרב הגאון רבי אריה פרידמן שליט"א, מראשי ישיבת 'כנסת יחזקאל', טען בפני שניתן להתווכח על הסברה שהוזכרה, כיוון שעצם זה שאנו משתמשים בשפ"פ בפסח בצורה של שוכר, זה עצמו דבר המחייבנו

בבדיקה ובאחריות על החמץ שבשפ"פ. וגם אם מכרנוהו לגוי, זה לא עוזר, כיון שעצם השימוש בשפ"פ בצורה בעלותית, הכוללת הליכה ומשחק בגינת השעשועים, השלכת אשפה בשפ"פ וכדומה- היא היא מחשיבתנו ל'שוכר', למרות שלא ביצענו 'קנין' לשם כך ולא קנינו אותה מהנכרי.

ניתן לדון בדברים ונשמח לשמוע את חוות דעת תלמידי החכמים, ושיהיה לכולנו פסח כשר ושמח.

מנהג וסדר

* מי אוכל שומר בתוך כרפס? מדוע פותחים את הדלת ב"שפוך חמתך"? האם ילדים וילדות צריכים להסב? מדוע מביאים כלי נטלה לאבא ל"ורחץ"? מדוע מחביאים את האפיקומן ומדוע גונבים אותו? האם לחלק ממתקים לילדים ומדוע לישון בצהריים של ערב פסח? * לתת טעם והסבר במנהגי ליל הסדר *

בגד לבן בליל הסדר

שאלה: מדוע לובשים בליל הסדר "קיטל" או בגד לבן?

תשובה: בגד לבן הוא זכר לחירות (ט"ז סי' תע"ב) או משום שבגד זה הוא בגד מתים, הלוובשים לבן בשעת קבורתם, ואנו לובשים זאת בכדי שלא תזוח דעתו של האדם עליו, בשעה שיושב בכסא מרווח וליד שולחן ערוך עם כלים נאים ומאכלים טעימים (ט"ז שם). כמו כן, סדר ליל הסדר נחשב כעבודת הקודש של הכהן הגדול ביום הכיפורים, הלוובש בגדי לבן (סדר הערוך בשם הגדת דברי נגידים. וראה מקראי קודש ח"ב עמוד קפ"ג). בהגהות על הגדת מלבי"ם מובא שישראל היו מצויינין במצרים בלבושם, שלבשו בגדי לבן כמלאכי השרת, ולכן אנו מצויינים זאת בלבשת בגדי לבן בליל הסדר. לפי הסבר הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל - נהגו ללבוש בזמן אכילת הפסח בגדי פשתן לבנים, שהוא בגד חשוב בו עומדים לפני המלך, וכזכר לקרבן פסח אנו לובשים בגד לבן. וישנם שהסבירו שמכוון שבליל הסדר אנו מקיימים מצוות רבות וזוכים למעלות עליונות, לכן אנו לובשים את בגד ה"קיטל", אותו אנו לובשים בימי הדין, כדי שיהיו לנו למליצי יושר. ויש שציינו בכך את דברי הזוהר הקדוש (בפרשת תצווה), שכתב שבזכות אכילת המצה בליל הסדר אנו זוכים בדין בראש השנה. טעם מתוק כתוב בספר "קהילת שלמה", שאנו לובשים דווקא את

ה"קיטל", שהוא בגד ללא חשש חמץ, כיוון שלא לובשים אותו כל השנה אלא רק ביום כיפור, יום האסור באכילה...

שאלה: נישאתי לפני מספר חודשים. האם עלי ללבוש "קיטל"?

תשובה: בספר "טעמי המנהגים" הסביר, שחתן בשנתו הראשונה לנישואיו אינו לובש "קיטל", כי הטעם בלבישת קיטל הוא בכדי שלא תזוח דעתו עליו, ואילו בשנה זאת עליו לשמוח ולשוש עם רעייתו החדשה. גם המהר"ם שיק כותב שבשנה הראשונה לנישואין לא לובשים "קיטל", כי בדרך כלל (בזמנם כנראה כך היה) החתן פחות מגיל 20 ואינו בר עונשים בשמים, ולכן אין צורך להזכיר לו את יום המיתה. ואולם הרי רובם של החתנים בדורנו מבוגרים יותר מגיל 18, ורבים כן נהגו ללבוש "קיטל" גם בשנה הראשונה לנישואיהם. ובשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א מובא, שמי שאין לו מנהג מיוחד מאבותיו לא ללבוש, עליו ללבוש "קיטל" גם בשנה הראשונה, ובירושלים המנהג היה ללבוש גם בשנה הראשונה.

חלוקת ממתקים לילדים ושינה בצהריים

שאלה: האם ישנה מצווה לחלק אגוזים וממתקים לילדים בליל הסדר?

תשובה: אכן, הגמרא אומרת שמצווה לחלק קליות ואגוזים לילדים, כדי להמריצם להישאר ערים בכל מהלך הסדר, דבר שיאפשר לנו לספר להם את סיפור יציאת מצרים ולקיים את מצוות "והגדת לבנך". לפני מספר שנים שאלתי בחול המועד את מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א מה המיוחד בחלוקת קליות ואגוזים בליל הסדר, והרי ברמב"ם כתוב שצריך לחלק לילדים קליות ואגוזים בכל חג ומועד כדי לשמחם. הגר"ח השיב שנכון הוא שצריך לחלק קליות ואגוזים בכל החגים, אך

כאן צריך לחלקם כבר בליל הפסח, ולא להמתין עד למחרת בבוקר.

בזמנינו, שהקליות והאגוזים "יצאו מהאופנה", אפשר וצריך לחלק לילדים ממתקים, שוקולדים, סוכריות ושאר מטעמים מסוכרים, כדי שלא יירדמו, יקשיבו לסיפור יציאת מצרים ויקראו את ההגדה. מסיבה זו ישנו עניין גדול וחשוב להשכיב את הילדים לישון בערב פסח, כדי שיהיו ערניים בלילה (וכן, גם למבוגרים חשוב לנוח לפחות שעה-שעתיים במהלך ערב פסח, למרות כל הטרדות והעיסוקים החשובים).

נשים וילדים מסובין?

שאלה: האם אשה צריכה להסב כמו האנשים?

תשובה: אשה אינה חייבת בהסיבה ממספר טעמים שהובאו בראשונים: 1. אימת בעלה עליה והיא כפופה לו ולכן אינה צריכה להסב. 2. אין דרכה של אשה להסב בפני הבריות. 3. האשה טרודה בהכנת מאכלי הסעודה, ולכן היא פטורה מהסיבה, כפי שהיא פטורה מהמצוות שהזמן גרמן. ואמנם, אשה חשובה צריכה להסב, ובזמנינו כל הנשים חשובות, ובכל זאת: מנהג האשכנזיות לא להסב (רמ"א) ומנהג הספרדיות להסב (בן איש חי, כף החיים, חזון עובדיה). ונשים אשכנזיות המסיבות, תבוא עליהן ברכה.

שאלה: האם ילד צריך להסב?

תשובה: ראוי שגם קטנים שהגיעו לחינוך יאכלו מצה וישתו 4 כוסות בהסבה. שהרי הבן הקטן שואל ב"מה נשתנה" ש"הלילה הזה כולנו מסובין", ומסתבר הוא שכוונתו גם לעצמו (בן איש חי). ואולם, אין צורך להכריח ילדים מתחת לגיל בר מצווה להסב, אם ההסיבה מפריעה וקשה להם. כי בעצם אין דרכם של ילדים לשבת בהסיבה. הגרש"ז גרוסמן בספרו המשובח "סדר פסח כהלכתו" דן האם בבנות יש להקל בעניין יותר, שהרי גם נשים גדולות אינן צריכות להסב, או

שראוי שגם הן יסבו, כיוון שההסבה כיום היא בכלל השינויים שעושים אחרת מכל השנה, ועליהם הילדים שואלים "מה נשתנה", וראוי שיעשו כן בעצמם, כדי שיחוו את השינוי בעצמם. [ואולם לעניות דעתי, אין זה טעם מספיק לחלוטין בכדי להצריך להסב. כיוון שבלאו הכי אומרים את ה"מה נשתנה" מבלי לשנות משהו בפועל. אנו שואלים "מה נשתנה" שאנו אוכלים מצה ומרור ומטבילין שתי פעמים עוד לפני שבכלל אכלנו מצה ומרור והטבלנו פעמיים ירקות... אלא מה? "הילדים זוכרים משנה שעברה", אמר לי הגר"ח קניבסקי בחיך גדול. אם כן, גם את עניין ההסבה זוכרים הם מאביהם ויתר הגדולים...].

להגיד את "סימני הסדר"

שאלה: מדוע נוהגים אצל הורי שהילדים אומרים בקול "קודש ורחץ", ואת יתר סימני הסדר?

תשובה: ב"ויגד משה" כתב שנוהגים לומר את כל סימני הסדר כבר בתחילת ה"סדר", חוץ ממה שאומרים כל "סימן" לפני עשייתו, כדי לעורר את הילדים לזכור ולדעת את כל מה שיארע הלילה, ובכדי שישאלו "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות". ה"יסוד ושורש העבודה" כותב, שב- 15 סימני הסדר נרמזו סודות גדולים ונפלאים "ועל כן בעבודה זו יאמר גם סימניה בפה מלא. קודם הקידוש יאמר "קדש", קודם הרחיצה יאמר "ורחץ" וכן הלאה, עד "נרצה" ועד בכלל, והעיקר שיכוון לעשות נחת רוח לבורא יתברך שמו, ויעשה כל דבר בשמחה עצומה, ורחמנא ליבא בעי".

איפה מצוות הלילה ב"סימנים"?

שאלה: מדוע רבותינו הראשונים, שחיברו את "סימני הסדר", לא כללו בתוכם את מצוות ארבע הכוסות, מצוות ההסיבה והחרוסת?

תשובה: את מצות ההסיבה לא הזכירו הן, כי מצוה זו אינה מצוה בפני עצמה, אלא כתנאי לקיום מצוות מצה וד' כוסות, אותן מקיימים בהסיבה. גם מצות ד' כוסות, כך מבארים התוספות, תוקנו על סדר ההלל וההגדה וכחלק אינטגרלי מהן, וכנראה בעל הסימנים סבר שאין מצוה בעצם אכילת החרוסת, אלא המצוה היא בטיבול המרור בחרוסת, וכשמזכירים את המרור, נכלל בו גם החרוסת הטפילה לו (הסדר הערוך).

נטילה דרך חירות

שאלה: מדוע אבא שלי צריך שיביאו לו למקום נטלה עם מים ומגבת? וכי אסור בפסח לקום מהמקום?

תשובה: מובא ב"סידור חתם ספור" ובספרים נוספים, שנוהגים להביא לבעל הבית את נטלת המים לנטילת הידיים, דרך שררה וחירות, ושטוב לחנך את הילדים שיטלו את ידי בעל הבית. מפאת טעם ה"דרך חירות" נוהגים רבים למזוג זה לזה את כוסות היין.

שומר - ירק בריא

שאלה: לפני שנתיים השתתפתי ב"סדר", בו חילקו את ירק השומר לכרפס. ישנו מקור למנהג זה?

תשובה: בתלמוד הירושלמי נאמר, שכרפס הוא "פיטרוסלינון". ישנם שכתבו שהכוונה לפטרוזיליה (הערוך, התוי"ט שבת פ"ט מ"ה, חיי אדם ועוד), אחרים אומרים שהכוונה לסלרי (מהרי"ל, שו"ת חתם סופר ועוד). רבים נוהגים לקחת לכרפס תפוח אדמה מבושל (ערוך השולחן) וישנם הנוהגים לקחת תפוח אדמה ומעט עלי פטרוזיליה (מנהג בעלזא. וכך נוהגים משום מה אצלנו, כנראה ממקורות קדומים). ישנם הלוקחים צנון (קיצור שו"ע, ערוה"ש ועוד), או בצל (ערוה"ש, יסוד ושורש העבודה ועוד). וכן, רבנו מנחם כתוב שישנם מקומות שנהגו לקחת שומר לכרפס, זכר לליל הסדר

שהוא "ליל שימורים". רבנו מנוח, מרבתינו הראשונים, כתוב שירק השומר טוב למיניקות.

החבאת מצת האפיקומן

שאלה: מדוע מחביאים את מצת האפיקומן?

תשובה: הטור כתב שצריך לתת את מצת האפיקומן לאחד המסובים לשמירה, כדי שלא יבוא בטעות לאוכלה באמצע הסעודה. המהרי"ל כתב להניח את המצה לפניו על השולחן מתחת המפה, כדי שלא ישכחנה מחד, ומאידך - שלא יאכל אותה כעת. הטור מוסיף, שבהטמנת המצה יש רמז ל"משארותם צרורים בידם" ולכן מחביאים אותה מתחת הכר. ישנם אחרונים שהסבירו שמחביאים את המצה מתחת לכרית, כי הנחה בין הכר והכסת נחשבת לשמירה, כמובא בגמרא (ברכות כד, א) והוא רמז ל"ושמרתם את המצות". מרן הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל מסביר שלפי שהפסח צריך שמירה שלא יהיה בו הסח הדעת, וכשמפסיק באמצע אכילת הפסח בסעודה, נמצא מפסיק בהיסח הדעת בחלק הפסח שאוכל בסוף הסעודה, לכן צריך להצניע את קרבן הפסח במקום המשומר. ואנו נוהגים מסיבה זו להטמין גם את מצת האפיקומן, זכר לקרבן הפסח. ישנם המטמינים את מצת האפיקומן בציצית (גנזי יוסף). ויש האומרים שלפי הסוד מטמינים את האפיקומן בין שני כרים (ויגד משה).

חטיפת האפיקומן

שאלה: ממתני, מדוע ולמה, נגזר עלינו שילדינו הופכים ל"גנבים" והם "גונבים" לנו את האפיקומן?

תשובה: הגמרא (פסחים קט, א) אומרת: "חוטפין מצות בליל פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו", והרמב"ם כתב ש"חוטפין מצה זה מיד זה, כדי שיראו התינוקות וישאלו". חוטפים (חוטפים! לא גונבים!) את האפיקומן, כדי שעל זה יישארו הילדים ערניים, לפחות עד זמן אכילת האפיקומן, וגם בכדי שיהיו מעוררים בענייני

הסדר וישאלו על מה זה ולמה זה. בספר "סדר הערוך" מביא בשם "אוצר הפסח" שאנו מאפשרים לילדינו לחטוף את האפיקומן, כדי שהילדים, הלהוטים לקבל מתנות, יזכירו לנו שצריך לאכול את האפיקומן. הגר"ח מבריסק שלל את מנהג חטיפת האפיקומן, מכיוון שמצת האפיקומן היא זכר לקרבן הפסח, וכשם שהפסח טעון שמירה ונפסל בהיסח הדעת, כך הדין באפיקומן. ישנם גם ספרים קדומים שכתבו, שחטיפת האפיקומן היא מנהג בדוי והבל והגויים מספרים שהיהודים מלמדים את ילדיהם לגנוב, זכר ל"ויינצלו את מצרים"... ואכן, בקהילות ספרדיות לא מעטות בכלל, לא חוטפים את האפיקומן. ואמנם אנו הנוהגים במנהג זה, יודעים ורואים בכל שנה כיצד חטיפת האפיקומן וחלוקת ההבטחות/ המתנות שלאחריה, מותרת את ילדינו ערניים להפליא, קשובים לסיפורי יציאת מצרים. וכן, עלינו להדגיש לילדינו שלא יחביאו את האפיקומן בבית הכסא או מתחת למיטה, משום שאז תשרה "רוח רעה" על המצה ולא נוכל לאכלה.

הגבהת הכוס

נוהגים להגביה את כוס היין כשאומרים "והיא שעמדה" (משנ"ב בשם הרוקח ושל"ה), מפני שבקטע זה אנו מדברים על ההצלחה והישועה, ונאמר: "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא". והמהר"ל כתב שהגבהת כוס זו, שהיא כנגד "והצלתי" יש בה הודאה להקב"ה על שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם. הלקט יושר הוסיף שיש בכך גם טעם על פי סוד, הרמז במילים "כוס ישועות אשא", "ואף על פי שאינו יודע הסוד, יכוון למה שכיוון הרוקח"... ה"תרומת הדשן" נהג להגביה את הכוס ב"כמה מעלות טובות למקום" ואחזה בידו עד המילים "לכפר על כל עוונותינו". במילים "לפיכך אנו חייבים להודות" ואילך אנו מגביהים גם כן את הכוס. ויש בכך מספר מנהגים: ישנם המגביהים אותה עד סוף "לפיכך" (הגהות מיימוני), או עד אחר אמירת ההלל (אור זרוע), או עד סיום ברכת "אשר גאלנו" ועד ברכת "בורא פרי הגפן" (הגמ"י,

תשב"ץ ושו"ע ועוד). לדעת האבודרהם, הגר"א ועוד פוסקים- מגביהים את הכוס רק בברכת "אשר גאלנו" ולא ב"לפיכך". וישנם הנוהגים להגביה את הכוס ב"לפיכך" ומניחים אותה בהלל, ושוב מגביהים אותה בברכת "אשר גאלנו" (סדר היום, ערוה"ש ועוד). ומדוע בכלל מגביהים את הכוס? כתבו הראשונים שההסבר הוא על פי דברי הגמרא שאומרים שירה לה' רק על היין, ובגלל שאנו באים לפתוח כעת בשיר ובהלל ואין אומרים שירה אלא על היין- לכן אנו מדגישים זאת בהרמת כוס היין. והערוך השולחן כתב טעם נפלא נוסף: "כוס" בגימטריא "אלקים" וגם "הטבע", וכשמגביהים את הכוס ב"לפיכך", אנו רומזים על אמונותינו שלא רק ניסי מצרים המופלאים הם מהקב"ה, אלא גם הטבע כולו נמצא בהשגחת ה' יתברך.

פתיחת הדלת

שאלה: מדוע אנו פותחים את הדלת ב"שפוך חמתך"?

תשובה: הרמ"א כתב שאנו נוהגים לפתוח את דלת הבית לפני אמירת "שפוך חמתך" כדי שזכור שהלילה הוא ליל שימורים ואנו לא מפחדים משום דבר, והנה- אנו פותחים את הדלת ללא חשש. ה"בית הלוי" מסביר, שפתיחת הדלת בשעה שמוזגים כוס רביעית רומזת לכך שאנו לא חוששים ל"זוגות" בכוסות יין בלילה זה, שיש בכך סכנת מזיקים, כיון שהלילה משומר מהמזיקים. וה"מטה משה" כתב, שאנו פותחים את הדלת ב"שפוך חמתך" לרמוז על אמונתנו בביאת המשיח, שאנו מצפים לבואו בכל רגע, ואנו לא רק מחכים לו בלב, אלא גם פותחים לו את דלת הכניסה. ידידי הרה"ג ר' ישראל שכטר הסביר בזה טעם נוסף מדעתו, שבזמן חז"ל הרי אכלו את קרבן הפסח בחדרי הבית הסגור ונעלו את הדלתות, כדי שלא ייכנסו אנשים שאינם מנויים על הקרבן ויצטרפו. אך לאחר אכילת הפסח פתחו את הדלתות ועלו לגגות לאמירת ההלל, כדברי הגמרא בפסחים (פו, א). ממילא פתחו אז, ב"שפוך חמתך", את

הדלתות... ואכן, מצאתי טעם דומה בספר "סדר הערוך"
בשם ספר "באר יוסף" (בפרשת בא).
בשעת אמירת 'שפוך חמתך' אנו מוזגים כוס ומניחים
אותה על השולחן. אבי מנהגי אשכנז, המהרי"ל, כתב:
בליל פסח נוהגים למזוג כוס נוספת יותר מהמסובין,
וקורין אותה "כוס של אליהו הנביא", ובקצת מקומות
נוהגים שלא לנעול החדרים שישנים שם, כי בניסן נגאלו
ובניסן עתידין להיגאל, ואם יבוא אליהו ימצא פתח
פתוח ונצא לקראתו מהרה. ואנו מאמינים בזה, ויש
באמונה זו שכר גדול.

מושגים בהגדה של פסח

"קדש ורחץ" - סימני הסדר

לעיתים אנו מגיעים לשולחן ליל הסדר עם חוסר נשימה, ביחוד ציבור הנשים העמל ללא לאות, מבלי שיש בידינו זמן ראוי לעבור מעט על ההגדה של פסח ולדעת למה, בעצם, אנו ניגשים. מי חיבר כל דבר, מדוע אומרים אותו ומהו תכליתו. ננסה לרשום מספר נושאים, שיכינו אותנו להגדה של פסח, כדאי שנדע את מהלכי העניינים בצורה טובה יותר. ובקיצור: כדי שלא נחוש כעמי הארצות...

ליל הסדר נפתח ב"סימני הסדר", "קדש ורחץ כרפס יחץ" וכו', אותם תיקן רש"י (לפי הכתוב במחזור ויטרי) או אחד מבעלי "התוספות", רבנו שמואל מפלייזא (ככתוב בסידור "תיקון תפילה"). מדוע תיקנו לאמרם? כדי שלא ישנה אדם בסדר תיקון הפסח (ספר הפרדס הלכות פסח עמוד נ"ה) או מפני שכל דבר שבקדושה צריך "הזמנה" (ויגד משה סימן י"ד, על פי דברי המגן אברהם סימן קצ"ב). מעניין שבסדר סימני הסדר לא הוזכרה מצוות הסיבה (שאינה מצווה בפני עצמה, אלא חלק מקיום מצוות הלילה וצורתה- ספר "סדר הערוך"), מצוות ארבע כוסות (שנתקנה על סדר ההגדה- סדר הערוך), מצוות חרוסת ושני תבשילין (שיתכן שחרוסת אינה מצווה בפני עצמה, אלא חלק ממצוות מרור, ומפני ששני התבשילים נועדו רק לזכר קרבן פסח וחגיגה, ולא אוכלים אותם בליל הסדר- סדר הערוך). לדברי "יסוד ושורש העבודה" צריך להגיד בפה מלא את סימני הסדר, "כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד".

הא לחמא עניא

הראשונים עומדים על כך שבעוד שכל ההגדה נכתבה בעברית, הרי שאת "הא לחמא עניא" אומרים בשפת

הארמית. וביאר הריטב"א שאת המשפטים האלו תיקנו להגיד בשפה המדוברת באותם הימים, שפת הארמית, כדי שכולם יבינו אותם, והוא כותב שאת "הא לחמא עניא" לא סידרו התנאים מסדרי ההגדה, אלא האמוראים, שבאו מאוחר יותר. האברבנאל צועד בדרך דומה, שאת משפט זה סידרו לומר בארמית, בתור הכרזה בבתי הכנסיות, כדי לעודד את הציבור להכניס את העניים לבתים לליל הסדר, ובכדי שהעניים עצמם יבינו בלשון המדוברת, שכעת מכניסים אותם לבתים, כדי שיחוגו יחדיו את ליל הסדר.

תמיהות ב"מה נשתנה"

"שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים" (מתוך "מה נשתנה"). והקשה הרשב"ץ, את השאלה שכולנו מתקשים בה בכל שנה: כיצד הבהן יכול לשאול על טיבול החזרת, שעדיין לא נטבלה? והוא מתרץ שהבהן רואה כבר את החזרת על השולחן "ובלא ספק לא יאכלוהו בלא טיבול" ... ועוד תירץ: שאין זו רק שאלה של הילדים, אלא גם של המבוגרים, אשר יודעים כבר את הלכות הפסח וסדריו. "שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבים ובין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין, (מתוך "מה נשתנה"). בזמן שבית המקדש היה קיים לא שאלו שאלה זו, מפני שבזמנם נהגו להסב בכל ימות השנה, ורק בימינו אנו, שלא נוהגים לאכול בצורה של הסיבה, הדבר מעורר תמיהה ושאלה (הגר"א ז"ל בפירושו להגדה). ומדוע לא שואלים על ארבע כוסות? מפני שבכל הלילות ניתן לשתות כמה כוסות יין שרוצה (הרשב"ץ). ידוע חידושו של רבי חיים מברסק זצ"ל, שזהו אחד החילוקים שבין חובת "סיפור יציאת מצרים" של ליל הסדר לבין "זכירת יציאת מצרים" של כל ימות השנה. שבליל הסדר צריך לספר את סיפור יציאת מצרים דווקא בסגנון ובדרך של שאלה ותשובה, וגם האדם היושב לבדו בשולחן הסדר צריך לשאול את עצמו ולהשיב לעצמו, ואילו בכל ימות השנה אין צורך בכך.

מדוע חשוב שהסיפור התרחש בבני ברק?

"שהיו מסובין בבני ברק" (מתוך ההגדה). מה חשוב כל-כך לספר שחכמי ישראל היו מסובין דווקא בבני ברק? לדעת האברבנאל, אין הכוונה לעיר בני ברק, אלא לכך שהחכמים העלו על שולחנם כלים נאים ומבריקים לעיניים. ואולם מפרשים רבים (כמובא ב"אוצר מפרשי ההגדה") מקשים על כך ומציינים שבני ברק הוא שם מקום, שהוזכר מספר פעמים בגמרא ובמדרשים. ועל כן ישנם המסבירים שמכיוון וקשה כיצד רבי אלעזר בן עזריה השתתף גם הוא עם החכמים בסיפור יציאת מצרים כל הלילה, והרי לשיטתו זמן הסיפור הוא עד חצות הלילה בלבד, לכן מובא בהגדה שהמקרה התרחש בבני ברק, עירו של רבי עקיבא, שאינו פוסק כך, וצריך לציית לדעתו בעיר שבה הוא המרא דאתרא. ויש שהסבירו בדרך דומה, שקשה כיצד היסב רבי עקיבא בפני רבותיו רבי אלעזר ורבי יהושע? ועל זה רמז בעל ההגדה שהדבר קרה בבני ברק, בה היה רבי עקיבא המרא דאתרא, ולכן יכול הוא להסב.

"כבן שבעים שנה" - בן 18

"אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה" (מתוך ההגדה).

הגמרא במסכת ברכות מספרת שרבי אלעזר בן עזריה היה באותו יום בן ... 18, ומינוהו לנשיא ישראל בגיל כה צעיר. וצמחו לו 18 שורות (או 13 שורות- לפי חלק מהראשונים, או 16 שורות- לגירסת ר"י בן יקר והריטב"א) של זקן לבן ויפה, בדרך נס ופלא, כדי שיראה כזקן מופלג הראוי לנשיאות. ולדברי הירושלמי (ברכות ד, א) היה אז בן 16, ולדעת האבודרהם- בן 13.

"ברוך המקום ברוך הוא"

פיסקה זו מהווה פתיחה לדברי ההגדה והדרשות שאחריה, כדרך שאדם הדורש מקדים ופותח "בשם ה' אל-עולם" (אבודרהם), והוא סוג של פתיחה בהודאה

לאלוקים, על שנתן לנו את התורה ודרשותיה, בה נעסוק מיד בהמשך ההגדה (ר"י בר יקר). ומיד אנו ממשיכים בחלוקת ארבעת הבנים וסגנונם, כדי לעורר את האבא להכיר ולעמוד על תכונת נפשו של בנו, להבחין לאיזו קטגוריה הוא משתייך ולהסביר לו לפי דרגתו והבנתו את תשובות ההגדה ופסוקיו (מעשי ה', לרבי אלעזר אשכנזי ז"ל).

מה רוצים מהאפיקומן?

על שאלת הבן החכם אנו עונים: "אף אתה אמור לו- אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". ישנם פירושים רבים במפרשים על משפט תשובה זה, והפשטות היא, שאנו צריכים להסביר ולבאר לו את כל הלכות הפסח, מתחילת הלילה ועד סופו, אכילת האפיקומן.

באיזו הבטחה מדובר?

"ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא" (מתוך ההגדה). על איזו הבטחה מדובר?
לדעת רש"י (בפירוש קדמון) אנו מודים לה' על הבטחתו שהבטיח שיעקב ובניו יירדו מצריימה, ואנו משבחים אותו על הרעה כשם שמברכים על הטובה. ולדעת "מעשי ה'" מברכים את ה' על הטובה שצמחה לנו כתוצאה מהירידה למצרים. לדעת הרבה מהראשונים מדובר כאן על ההבטחה שהבטיח האלוקים שבני ישראל ייצאו ממצרים ביד חזקה וברכוש גדול, ולדעת "שיבולי הלקט" אנו מודים על הבטחת הקץ האחרון של הגאולה העתידה, ואנו מתנחמים ומשתעשעים בהבטחה זו, שכשם שהקב"ה קיים לנו את כל הבטחותיו בעניין יציאת מצרים, כך יקיים הוא את הבטחת הגאולה העתידה, עליה הבטיח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (כמובא במדרשים).

מי זה ה' והיא?"

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו" (מתוך ההגדה). מי זה/
זאת ה"והיא"?

רבים מהראשונים הסבירו ש"והיא" הכוונה להבטחת הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים, שנכלל בתוכה הבטחה שהיהודים יימלטו מכל הגזירות, הגלויות והצרות. לדעת רבינו רבי יעקב מליסא (בפירושו "מעשה ניסים") "והיא שעמדה" מוסב על הכתוב שהקב"ה "חישב את הקץ", כלומר: שאותה מחשבה טובה של הקב"ה שחישב כיצד לקרב את הקץ בגלות מצרים, עושה רושם וממשיכה את השפעתה להצילנו מכל הגלויות והצרות. ולדעת האבודרהם, ה"חוקת הפסח" ועוד מפרשים, "היא" הכוונה לשכינה הקדושה, הנמצאת איתנו תמיד תמיד בגלות הקשה והמרה, כפי שנאמר בתהילים: "עמו אנוכי בצרה".

"צא ולמד מה ביקש לבן הארמי"

"צא ולמד" - מה בדיוק ללמוד?

כתבו הראשונים (רש"י וראב"ן, הריטב"א ורובנו יונה ועוד ועוד) ש"צא ולמד" כיצד הקב"ה קיים את הבטחתו לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, להציל את בניו אחריו. ולדעת ה"מעשה ניסים" "צא ולמד" מוסב על מה שאמר שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וסיבת ירידתנו למצרים היתה בכדי לטהר את האבות מטומאת העבודה זרה של אבותיהם. לכן מוסיף בעל ההגדה שגם מחמת לבן, אבי האמהות, שהשתדל להעביר על דתם ולעקור את כל דרגתם, הוצרכו לרדת למצרים כדי להיטהר מטומאתו הגדולה.

הלל המצרי

בהמשך ההגדה אנו אומרים חלק מההלל. חז"ל קראו לנוסח זה בשם "הלל המצרי", שכן ישנו הלל אחר, הנאמר בעיתות וזמנים אחרים, הנקרא "הלל הגדול". רש"י פירש ש"הלל המצרי" נקרא כך לפי שהוא נאמר ליל הסדר, בו נגאלו ממצרים.

נחלקו התנאים מי אמר לראשונה את "ההלל המצרי". ישנם מהתנאים שסברו שמשה רבנו אמרו בשעה שבני ישראל עלו מן הים, ולאחר מכן קבעו דוד המלך בספר תהילים, ואילו לדעת תנאים אחרים אמרו דוד המלך בתחילה. ובברייתא ישנם דעות נוספות, האם בני ישראל אמרו אותו לראשונה בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען, או שברק ודבורה אמרוהו בשעה שניצחו את סיסרא, או שחזקיה המלך אמרו כשניצחו את סנחריב או חנניה, מישאל ועזריה כשיצאו מכבשונו של נבוכדנצר, או מרדכי ואסתר, כשעמד עליהם המן הרשע, ולפי חכמים: נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שבאה וניצלו ממנה.

חד גדיא

הפיוט "חג גדיא" חובר ע"י מחבר עלום שם ופורסם במגילת קלף בבית מדרשו של רבי אליעזר מגרמייזא, בעל "הרוקח", מגדולי הראשונים. לפי רוב המפרשים מבארים את הפיוט כרמז לגלות עם ישראל הארוכה, החל משעה שנמכר יוסף ועד לסוף שיעבוד מלכויות, שלא יתיאשו הדורות הבאים מן הגאולה. הגדי רומז לישראל שנמשלו לגדי וכל המזיקים הינם אומות העולם הצרים להם ולבסוף עתיד הקב"ה להפרע מאויביהם. לדעת פרשנים אחרים, כמובא ב"אוצר מפרשי ההגדה" (מכון ירושלים התשס"ח), השיר "חג גדיא" נוסד כדי להתל באומות העולם ובאלוהיהם, שהעמים הקדמונים עבדו לכל אלו הנימנים ב"חג גדיא". בעלי החיים, עץ ואבן וכוחות הטבע, ולזה רמז הפייטן וחרז מאחד לשני, להסביר שהקב"ה שולט על כולם. לפירושו של רבי יעקב עמדין אזי "לפי שבליל הסדר זמן חירות גמור וכל איש שורר בביתו כמלך ושר נכבד ושמח ביותר, ופן תאכל ושבעת ורם לבבך. על כן ייסד מחברו לאמרו בלילות אלו ולשבר שמחת וגאות ליבם לירא את השם הגדול והנורא".

מיהו הגדי ומי החתול?

מה ענין גדי וחתול לליל-הסדר, מיהו ה"חוטרא" ומיהו השוחט. מה בדיוק מלאך המוות רוצה כאן ומי בכלל חיבר את הפיוט הכה-מיוחד "חד גדיא" * "חד גדיא" מזוית שלא הכרתם עד כה * ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המוות *

אבל למה אתה מתערב?

כשהיינו ילדים קראנו כולנו את סיפורי חכמותיו של הגאון רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל, רבה הנודע של פראג. באחד הסיפורים סופר על כומר נוצרי שפגש את רבי יונתן ותהה באוזניו על פיוט "חד גדיא" הנאמר בסוף "הגדה של פסח". "הגדי היה בסדר, כי הוא לא עשה רע. החתול שאכל את הגדי היה פושע, ולפיכך הכלב שנשך אותו עשה כהלכה. האש שהענישה את הכלב הצדיק לא היתה בסדר וממילא המים, שהענישו את האש, עשו כשורה. השור ששתה את "המים הטובים" לא נהג כהוגן ונמצא שהשוחט ששחט אותו לא עשה בסדר, כך שמלאך המוות שהעניש את השוחט הסורר פעל מצוין. ואם כן מדוע האלוקים שחט את מלאך המוות?" תהה הכומר. "הגדי היה בסדר גמור והחתול שאכל אותו היה פושע" – השיב לו רבי יונתן אייבשיץ. – "אך אתה, כלב, מדוע אתה מתערב?!"...

את הסיפור היפה הזה שמענו בודאי פעם אחת או פעמיים. אך ה"בן איש חי" זצ"ל לוקח משל-סיפור זה ומסביר על ידו את ההקשר שבין פיוט "חד גדיא" ל"הגדה של פסח". באו המצרים והתלונונו: "מדוע הקב"ה מעניש אותנו בעשר המכות? הרי קיימנו את גזירת הבורא, שציווה "ועבדום ועינו אותם?" ועל כך יש להשיב להם שנכון הוא שהקב"ה אמר ש"גר יהיה זרעך בארץ לא להם". אך האלוקים לא קבע מי בדיוק יהיה העם ש"יקח על עצמו את המשימה" להצר ולשעבד את עם ישראל. המצרים בחרו להתערב, בדיוק כמו הכלב שב"חד-גדיא", ולמלאות תפקיד מפוקפק שכזה,

מבלי שהתבקשו לעשות זאת ולכן, כמו הכלב שה"חוטרא" הכהו, עליהם להיענש בחומרה.

תעלומת המחבר האלמוני

לקראת סיומו של ליל הסדר יושבים אנו כולנו ומשוררים ברוב חדוה ושמחה את פיוט "חד גדיא", בו מסופר על אבא, שקנה גדי בשני זוזים. הגדי נטרף על ידי החתול, הכלב נשך את החתול והמקל הכה את הכלב. האש שרפה את המקל והמים כיבו את האש, השור שתה את המים והשוחט שחט את השור. מלאך המוות נטל את נשמת השוחט והאלוקים יתברך שחט את מלאך המוות.

מי חיבר את הפיוט?

אין לנו תשובה על שאלה זו. מחברי פירושי ההגדות הרבות לאין ספור אינם מצליחים לתהות על שמו של מחבר ה"חד גדיא", אולם בפירוש ההגדה "מרבה לספר", שחיבר רבי ידידיה טיאה וויל בנו של ה"קרבן נתנאל" על הרא"ש, כותב כי הפיוט המעניין, יחד עם פיוט "אחד מי יודע", נמצא כתוב על קלף בבית מדרשו של "הרוקח" בגרמייזא ומשם מקורו.

בספר אבני שוהם מביא בשם "הגדת רוח דודאים" שהפיוט נתקן בשנה ראשונה לאחר חורבן הבית, בשנה שהותקן לומר "הא לחמא עניא".

ובהגדת "דמשק אליעזר" (דפוס קולמייא תרמג) כתב ש"חד גדיא דזבין אבא בתרי זוזי חד גדיא" הוא בגימטריא "יהונתן בן העוזיאל".

ידידי הרב יוסף מאיר שליט"א ממכון למורשת אשכנז מגלה לנו כי ישנם פיוטים רבים שהגיעו לאשכנז דרך איטליה, היישר מחורבן הבית.

מהו משמעותו של הפיוט הזה ובמה הוא קשור לחג הפסח?

ב"אוצר מפרשי ההגדה", החיבור המשלב יחדיו את כל פירושי ההגדה הרבים שיצא לאור זה עתה ע"י "מכון ירושלים", למדנו כי רוב המפרשים ביארו שהשיר נועד

לרמז על גלות עמנו, גלות ארוכה הנמשכת ממכירת יוסף, שיעבוד מצרים ועד לסוף שיעבוד האומות והמלכויות, כדי שעם ישראל לא יתייאשו מהגאולה הקרובה. הגדי רומז לעם ישראל, שנמשל לגדי, כשכל יתר המזיקים רומזים לאומות העולם הצרים להם ולבסוף עתיד הקב"ה להיפרע מאויביהם.

לפירושו של המלבי"ם הגדי רומז ליוסף הצדיק (יוסף הוא עשירי לשבטים, לא כולל לוי שהוא "חלק גבוה", והחודש העשירי הוא חודש טבת, שמזלו גדי) שנמכר בשני זוזים (בעבור כתונת פסים, השווה משקל שני סלעים כמובא בחז"ל) לישמעאלים, שהם עם כפוי טובה כמו החתול, עליו נאמר (בהוריות יג, א) ש"הוא אינו מכיר את קונו". אז הגיע הכלב, הוא מצרים (המשול על פי תורת הסוד לכלב) ולקחו את יוסף מיד ישמעאל החתול. מטהו של משה ("החוטרא") יוציא את עצמות יוסף מתוך היאור ויבטל את השפעת מצרים. יבוא השור, הוא חטא העגל (שמיכה השליך אל האש פתק ובו נרשם "עלה שור") ויחזור הדבר לקילקולו. משה יגיע עם ה"מיא", אלו המים שמשה בדק בהם את בני ישראל לאחר חטא העגל. ואז "ואתא תורא ושתה למיא" – תבנית שור שהוא פסל מיכה, שקילקל את התיקון שנעשה על ידי בדיקת המים. דבר זה יותקן על ידי "ואתא שוחט", באמצעות מצות השחיטה שהצטוו בה בני ישראל. "ואתא מלאך המות ושחט לשוחט", פירושו הוא שעל ידי הקילקול ירדה טומאת הסטרא-אחרא, הוא מלאך המוות, לעולם, ובעזרת ה', בקרוב בקרוב, ישחוט הקב"ה את חלק הסטרא-אחרא לעתיד לבוא, אז ישוב העולם לקדמותו ולתיקונו.

רבי מנחם מנדל כשר מסביר את השתלשלות ה"חד גדיא" ברעיון גאוני בפשטותו. לדבריו הפיוט נועד להזכיר לנו שעל כל דבר וענין יש דין ויש דיין, וכדברי חז"ל במסכת אבות "על דאטפך אטפוך וסוף מטיפך יטופוך". הרגת את הגדי? הרגו אותך! נשכת את החתול? הכו אותך...

לגלוג על עובדי האלילים

הגאון רבי יצחק אריאלי זצ"ל והגאון רבי ראובן מרגליות זצ"ל מסבירים ש"חד גדיא" נועד ללגלג ולהתל באומות העולם הקדמונים, שעבדו לאלהי עץ ואבן. היהודי לועג לאליל המצרי, שהוא הגדי, ושואל את המצרי: "מדוע אתה עובד לגדי, והרי החתול חזק ממנו". משיב לו המצרי: "בסדר. נעבוד לחתול". לועג לו היהודי ואומר: "אז תעבוד לכלב שהוא חזק מהחתול". כך מתנצחים השניים, עד שהיהודי מוכיח למצרי שהכח החזק השולט בבריאה הוא הקב"ה יתברך. הדברים (המתבארים גם בהגדת מהר"ט באנדי מפרנקפורט) מבוססים על דברי המדרש, המתאר את הויכוח האמוני שהתקיים בין אברהם אבינו לנמרוד. נמרוד הציע לאברהם לעבוד לכח האש ואברהם "הציע" לעבוד למים, המכבים את האש. נמרוד נאות ל"הצעה המפתה", אך אברהם דחה אותה בכך שמן הראוי לעבוד לעננים המביאים את המים. ואברהם טען כי הרוח גדולה הימנה, כי מפזרת היא את העננים, וכן הלאה, עד שהוכיח לו אברהם שהאלוקים הוא הכח העליון ביותר.

מיוסף ועד המשיח

אדוננו הגאון מוילנא זכותו יגן עלינו מסביר את השתלשלות "חד גדיא" באופן נפלא. לדבריו הקדושים הרי שהגדיים רומזים לשני גדיי העיזים שהביא יעקב לאביו בליל הסדר ועל ידם זכה לברכותיו של יצחק. יעקב העניק את הברכות ליוסף בנו ("תהיינה לראש יוסף") ואז הגיע "החתול", אלו השבטים, שקינאו ביוסף כחתול, הנוהג לקנאות באחרים. הכלב, הוא פרעה, קיבל מכה אנושה מה"חוטרא" – מטהו המופלא של משה רבנו, עד שהגיעה האש, אשו של היצר הרע שהצליחה לכבות את זכות מטה משה. באו להם המים, כנסת ישראל המשולה למים (ראה שמואל ב', יד, יד) ו"אתא תורא" – מלכות אדום המשולה לשור, הגיע השוחט – זהו משיח בן יוסף שנלחם באדום, עד שימות על ידי מלאך המוות מחמת עוונות עם ישראל, עד שיבוא

הקב"ה לעתיד לבוא ויפרע מאומות העולם, יקיים את ברכות יצחק ליעקב ויגאל אותנו, במהרה במהרה בקרוב בימינו.

קינה על חורבן המקדש

רבנו ה"חתי-סופר" מסביר כי "חד גדיא חד גדיא" רומז לשני הגדיים הקרבים בערב פסח, האחד לקרבן פסח והשני לחגיגה, כשבפיוט זה אנו מקוננים על שחרב בית המקדש ואנו לא יכולים, לצערנו הרב, לקיים את מצוות הפסח כהלכתו. ה"שונרא" רומז ל"שורה נאה", זוהי חבורת הפסח. ה"כלבא" רומז לחצות הלילה, זמן סיום אכילת קרבן הפסח, שהוא עד חצות הלילה, בו הכלבים צועקים. ה"חוטרא", המקל – רומז לעצי המערכה, הממשיכים לעלות עשן כל הלילה. "נורא" זוהי אש המזבח, ה"מיא" הם מי נטילת ידי הכהנים בכיור ולמים בהם השקו את בהמות הקרבנות לפני השחיטה. "תורא" הוא כמובן הקרבן בעצמו, השוחט הוא הכהן, מלאך המוות הוא השטן שקיטרג עלינו עד שנחרב בית מקדשנו, עד אשר יבוא הקדוש ברוך הוא וישחוט את מלאך המוות, יבנה את בית המקדש וישיב לנו את קרבן הפסח.

חידה סתומה

במרוצת הדורות התחברו עשרות, אולי מאות, פירושים ל"חד גדיא". קונטרסים רבים (מגן דוד, אחיות אחידן, גדי מקולס, אמרי בינה לרבי יוסף ענגיל, פסח התקוה, מקרא קדש, איל יצחק, מאיר עינים, כרם עין גדי, מאמר מרדכי, מלוא פי הגדי, נחמד ונעים, מגיד מישרים ועוד ועוד) התחברו במיוחד על פיוט קסום זה. התשב"ץ, מחכמי הראשונים, כותב דבר מעניין, לפיו "מחבר זה כתב השיר בדרך חידה במשל נסתר ונפלא, כדי שהבאים אחריו ישתוממו על זה, וכל אחד יתן אל ליבו להתבונן בה ולפתור החידה. ועל כן כל אחד יפרש שיחתו כיד ה' הטובה עליו, ועל ידי זה ירבו לספר

ביציאת מצרים, כי על פי רוב כל אחד ירצה לפתור את החידה"...

הגאון בעל "חיים שאל" (ח"א סימן כ"א) נשאל על "אחד שהיה מתלוצץ על פיוט "חד גדיא" שאומרים בערי אשכנז בליל התקדש החג ופער פיו, וקם אחד מהחבורה ונידהו. האם נידויו נידוי או שנידהו שלא כדין". ה"חיים שאל", הלא הוא הגאון החיד"א זצ"ל, כותב שבודאי היה צריך לנדות את אותו החצוף והלץ שזילזל בפיוט הקדוש והוא מאריך להסביר כי "כבר נודע תוקף גדולת פיוטי אשכנז, המיוסדים על החכמה האמיתית, כאשר דיבר בקדשו האר"י ז"ל. וכתבו בשם רבינו מהר"א מגרמייזא בעל "הרוקח" זצ"ל כי כל עניני פיוטיהם ודיקדוקיהם – קבלה איש מפי איש ורב מרב".

פיוט אחד ומאות קולמוסי פירושים בעקבותיו, מנסים לפתור את החידה, עליה הצביע התשב"ץ. נצח ישראל לא ישקר וקול פירושי התורה שבו יתרוגן ברמה, מליל הסדר אל ליל הסדר, עד אשר "אדיר יבנה ביתו בקרוב".

*****
*****
*****
*****

ביאור השיעור של 'עד שתחטפנו שינה'

כתב השו"ע (תפא,ב): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה".

ויש לעיין האם 'עד שתחטפנו שינה' הוא שיעור וגדר בהמצוה, או שהוא כעין פטור של אונס, שכאשר חטפתו שינה אינו מחויב להתאמץ ולעמול בנפשו כדי שלא יירדם. וההשלכה ההלכתית שבין ב' הצדדים היא לכאורה האם כשהאדם נרדם בליל הסדר ושוב התעורר עירני באמצע הלילה, האם עליו לשוב ולספר ביצי"מ. שאם כשנרדם אזי הסתיים חיובו לספר, כיון שמשפרים את הסיפור עד שנרדמים, אזי שוב אינו צריך לשוב ולספר. אך אם הוא סוג של אונס, א"כ כשהוא שוב עירני, עליו לשוב ולספר ביצי"מ. ואכן מצינו שהחכם יעקב (תפא,א), הפרמ"ג (שם א"א א'), המקו"ח (שם א') ושו"ע הגר"ז (שם א') כתבו שאם חטפתו שינה ושוב התעורר קודם עלוה"ש, שפקע ממנו חיוב הסיפור ומותר לו כבר לאכול ולשתות (היינו להשיטות שטעם איסור אכילה אחר אפיקומן הוא בכדי שהאכילה לא תקשה עליו לספר ביצי"מ). ואולם ראיתי מציינים שבשו"ת התעוררות תשובה (סי' רעא) האריך להוכיח שגם לאחר שהתעורר, חייב לספר ביצי"מ (ואין הספר תח"י). וחזינן מכל הני פוסקים, למעט לדעת ההתעוררות תשובה, שהחיוב פוקע לאחר שנרדם. ואולם עדיין עלינו להבין את סיבת השיעור הלזה, שלא מצאנו כמותו בכל התורה, שאדם נפטר ממצוה בגלל שהשינה חוטפתו.

וננסה להשיב על כך במספר דרכים: א] כאשר אדם מספר סיפור בעייפות ובלא צלילות הדעת - זהו חסרון בעצם הסיפור (כך ביאר לי הרה"ג רבי אריה פרידמן שליט"א מפ"ק). ב] מצד אחד עלינו לספר ביצי"מ, אך מנגד יש לנו חיוב לשמוח ביו"ט ולא לענות את גופינו

בו, ואדם שרוצה לישון ואינו יכול- הרי זהו פגם בשמחת היו"ט שלו. ומצאתי שהמהר"ל כתב (גבורות ה' פנ"ג) לגבי החכמים שהיו מספרים כל הלילה ביצי"מ, וז"ל: "וכדי שלא יקשה לך איך היו מונעים את השינה מעיניהם ביו"ט, אמרו שלא היה להם צער, כי מחיבוב המצוה היה הזמן קצר להם מאד שלא הרגישו עד שעלה עמוד השחר", עכ"ל. הרי למדנו מדבריו שישנה בעיה למנוע בפועל ובכוח את השינה מעינינו ביו"ט, וכמשנ"ת. ג] יתכן חידוש חדש, דהנה מהלכות ליל הסדר צריך שיחוש אדם בן חורין, (שפירושו תחושת שיחרור ונינוחות, כמבואר בכמה דוכתין, (ועיין ברמב"ם חו"מ פ"ז ה"ו-ז: בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וזכרת כי עבד היית', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פוחתין מהם, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבעה כוסות, שיעור כל כוס מהן רביעית, עכ"ל. והנה בה"ז כתב: החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים. ויל"ע אמאי לא כתב גם דד' כוסות מצוה מד"ס הוא. והגר"ח קניבסקי שליט"א השבני דהר"מ נקיט בחרוסת כלשון הש"ס, דפליגי האם היא מצוה או לא. ואמרתיו לו דהא הר"מ בריש הלכות מגילה כתב ג"כ דקריאת המגילה היא מ"ע מד"ס, והתם ל"ש לתרץ כדבריו. והשיבני דהתם קריאת המגילה הם מז' מצוות חמורות, עכ"ד הגר"ח ק. ואולם מקובל לבאר בזה בעולם התורה דהר"מ כלל האי דינא דהסיבה וד' כוסות בהחיוב דחייב אדם להראות עצמו כאילו יצא ממצרים, ובכלל זה לנהוג בדרך חירות, וממילא זה בכלל המ"ע דאורייתא וע"כ לא כתב דהוי מ"ע מד"ס). ונראה שאדם ששינה חוטפתו והוא מכריח את עצמו בדוחק להישאר עירני, שאין זה מדרך חירות, וע"כ לא תיקנו שכה"ג צריך להתאמץ ולספר ביצי"מ.

והנה שנינו במשנה בריש פאה, ואנו אומרים זאת בכל בוקר, 'אלו דברים שאין להם שיעור' וכו', והקשה שם ה'משנה ראשונה' מדוע לא נאמר בו גם שאין שיעור בסיפור יצי"מ, שכל המרבה לספר הרי"ז משובה, עי"ש מה שתירץ בדוחק. [ואין לתרץ ששיעור המצוה הוא עד עלוה"ש וממילא נחשב הדבר לשיעור. כי הרי גם ל'הראיון' ישנו שיעור, של כל ימי החג בו ישנה מצות ראייה, ולא לאחר החג, ובכל זאת מופיעה מצוות הראיון ברשימת המצוות שאין להם שיעור, וא"כ ה"ה בנידו"ד].

והנה א"נ שאחר שחטפתו השינה שוב ל"ש בזה מצות סיפור, כי סיפור של אדם לא עירני הוא פגם בהסיפור, או בדרך החירות, או בשמחת היו"ט, א"כ י"ל שזהו גופא השיעור הקצוב של הסיפור, עד שתחטפנו שינה, ואין ענין להמשיך בסיפור אחר שתחטפנו שינה, וא"כ זהו מצוה שיש בה שיעור.

והנה האברבנאל בפירושו להגדה כ' שכיון שבני ישראל לא ישנו כלל בליל יצי"מ, על כן אנו צריכים להראות את עצמינו כאילו יצאנו ממצרים ולספר ביצי"מ כל הלילה. ולאור דבריו אפ"ל שאדם שנרדם ואח"כ התעורר, שוב אינו צריך לספר שוב, כיון שבשנתו הפסיק את רציפות העירנות, שבזה דומה לבנ"י שיצאו ממצרים. ויל"פ בזה.

ולאור כל משנ"ת מובן גם מדוע אנו מתאמצים שלא לישון בליל שבועות ולא מתאמצים שלא להירדם בליל פסח. כיון שאדם שהשינה חוטפתו-כבר אינו חייב בהמצוה, ומשא"כ בליל שבועות המנהג להילחם עם מלאך השינה וללמוד.

ואגב, שמעתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאלו שאומרים את כל ההגדה, גם מבלי שיושבים לאחר מכן וממשיכים לספר ביצי"מ- קיימו את הדין של 'וכל המרבה לספר הרי זה משובה'. ואם כי ודאי שכל הוספה נוספת בסיפור, מצוה היא. אך הדין של 'וכל המרבה' מתקיים בקריאת כל ההגדה של פסח. וכוונת מרן שליט"א היא ש"מרבה" פירושו ריבוי יתר על המעט שחייבים בו, וכל ריבוי הנוסף על מעט הסיפור המינימלי שאנו חייבים בו ("ר"ג אומר כל שלא אמר ג')

דברים אלו בפסח לא יצא י"ח, ואלו הן: פסח מצה
ומרור", נחשב ל'כל המרבה'. אולם יעויין במה
שהבאתי בס"ד בס' אוצר מפרשי ההגדה (עמוד 91
ואילך) דברי המפרשים שביארו ש'כל המרבה', היינו
להוסיף יותר מהמובא בהגדה, ויל"ע בזה-- ומעניין
שישנם רבים מחשובי מפרשי ההגדה (עי' בזה במה
שהבאנו בס"ד ב' אוצר מפרשי ההגדה' עמוד 93)
המפרשים ש'וכל המרבה הרי זה משובח' היינו שריבוי
הסיפור מראה על אישיותו הגדולה של המספר בעצמו,
המבין את חשיבות המצוה וערך הנס.

*****
*****
*****
*****

שיעור זמן אכילת מצה

שאלה: כיצד קשה לנו לאכול-2 "פזיתים" במשך שיעור אכילה של-3 "פזיתים"?

תשובה: כדי לקיים מצות עשה של אכילת מצה מהתורה, עלינו לאכול "כזית" מצה, ולכתחילה מוסיפים לאכול "כזית" נוסף (ממספר סיבות שהובאו בפוסקים). - וישנה מחלוקת בראשונים האם "כביצה" הוא 2 "כזיתים" או 3 "כזיתים" ("עי' שו"ע סי' תפ"ו), ע"כ בשיעורי מצוות מן התורה, כאכילת מצה, עלינו לאכול חצי כביצה, כדעת התוס' המחמירה, ובשיעורי מצוות דרבנן ניתן להקל ולאכול רק כשליש כביצה, כדעת הרמב"ם (כמובא במשנ"ב שם). וישנה מחלוקת נוספת האם הביצים שלנו התקטנו עד למחצית מכפי שהיה בזמן חז"ל, ואז צריך לאכול "כזית" בשיעור של ביצה שבימינו, או שהשיעורים נשארו כשהיו, וה"כזית" הוא כחצי ביצה שבימינו (משנ"ב שם). וישנה מחלוקת נודעת בגדר השיעורים, שלפי השיטה הנודעת כשיטת הגרא"ח נאה שיעור כזית מצה הוא כ-13.5 - 15 גרם, ולשיטת מרן החזו"א שיעורה כ-25-27.5 גרם, ולפי"ז עלינו לאכול 2/3 מצת מכונה לשיעורו של החזו"א (כשמצת מכונה רגילה היא בין 28 ל-33 גרם), ואולם הוראת החזו"א היא שבחצי מצת מכונה יש שיעור כזית ברווח (ושיטתו זאת סותרת לחשבון הנ"ל, וכבר העיר כן בשש"ת, ועי' בס' מדות ושיעורי תורה (בניש). ולדעת הגרש"ז גרוסמן שליט"א בסידורו הגדול (סידור פסח כהלכתו פרק ח') די ב-15-16 גרם, ולחומרא 21 גרם בב' הכזיתים גם יחד, עי"ש דעתו וחשבונותיו, והסכימו עימו חכמי הדור מרן הגרש"ז א"צ"ל ויבלחט"א מרנן הגריש"א והגרנ"ק, ויש להאריך בדבר.

ואת שיעור אכילת ה"כזית" צריך לאכול במשך זמן של "כדי אכילת פרס", שנחלקו האם שיעורו ב-9 דקות (שו"ת חת"ס ח"ו ט"ז), או 8 דקות (דעת הגר"ז בעל התניא), 7.5 דקות (דעת הביכורי יעקב ושו"ת מלמד

להועיל), או 6 דקות (שו"ת צמח צדק, ועי' שד"ח אס"ד מערכת אכילה), או 5 דקות (לדעת הגרי"א ספקטור, ועי' עינים למשפט ברכות מ"א א'), 4 דקות (ערוה"ש וכה"ח ועוד), או 3 דקות (מרחשת, ועי' שו"ת אגר"מ ח"ד או"ח מ"א), והחת"ס כתב דנכון לחוש לכתחילה לשיעור של 2 דקות (וכ"כ בשש"ת להגריי"ק שכן יש לחוש), וכן המנהג, שאוכלים הכזית בתוך 2 דקות, ומתאמצים ומזדרזים ואוכלים מהר ובחטף, כדי להספיק לשיעור זמן מועט שכזה.

ולכאורה דבר זה הוא פלא גדול ומתנגד לשכל לסברא ולמציאות. שהרי שיעור "כדי אכילת פרס" הוא באכילת 3- או 4 כביצים (מחלוקת תנאים בעירובין פ"ב, ב' מובאת בשו"ע או"ח שסח, ג ותר"ב, ד), ונמצא שב-2 דקות עלינו לאכול שיעור של כזית אחד או שתיים בשיעור של 3- כביצים, ואילו אנו מתקשים בכך מאוד וטורחים טירחה רבה ובמהירות, כדי להספיק, וזה לכא' דבר מוזר, שבזמן שנועד לאכול בו 3- כביצים, אנו לא מסתדרים עם אכילת 2- כזיתים??!

ואולם התירוץ הפשוט בזה הוא, דהנה במשנה בנגעים (יג, ט) ובברכות (מא, א) ובעוד דוכתין נאמר ששיעור אכילת פרס הוא זמן אכילת פרס פת חיטין בלפתן ולא פת שעורין, וכ"פ הרמב"ם (טו"מ טז, ו). וא"כ שיעור זה נקבע לפי אכילת פת חיטים הקלה לעיכול והנוחה לאכילה, ולא במצת מצוה הקשה ללעיסה, בליעה ועיכול, ויבשה היא הרבה וכו', וממילא אכן שיעור 3- כביצים ניתן לאכול בנקל תוך 2 דקות, אך דוקא מצה קשה לאכול בפרק זמן שכזה.

ואכן בדקתי השבוע ואכלתי לחם פרוס "בלפתן" (היינו שהוספתי ממרח קל), ב-2 דקות, והספקתי לאכול, בזריזות אך במתינות ולא בלחץ, כמעט 3 פרוסות לחם. ופרוסת לחם פרוס רגילה מאמצע ככר הלחם היא כ- 100 סמ"ק, כמש"כ בס' וזאת הברכה, והרי לדעת מרן החזו"א שיעורו של הכביצה הוא כ-100 סמ"ק, ונמצא שפרוסת לחם - פרוס רגיל היא כביצה לדעת החזו"א,

ונמצא שאכן אכלתי 3- כביצים ב-2 דקות. ונמצא שדוקא במצה, היבשה והקשה לאכילה ובליעה, קשה לנו יותר לאוכלה בשיעור זה, ולכן עלינו להתאמץ ולאוכלה בשיעור זה.

[ומלבד זאת אין צורך לחשב את ה-2 דקות יחד עם הלעיסה, וניתן ללעוס בנחת את המצה בתוך פיו מבלי לבלוע אותה, ורק לאחר שלעסה ועשאה רכה, יבלענה, ועי' סידור פסח כהלכתו פ"ח י"ב]. ועי' בכה"ח סי' ר"י שכתב שבדק ואכל כדי אכילת פרס ב-4 דקות, וכנראה אכל לאט יותר.

ואמנם ישנה מחלוקת בפוסקים האם שיעור "שלש ביצים פת חיטים בלפתן" הוא רק שיעור זמן שהיה בבית המנוגע משום גזיה"כ, אך לשיעור אכילה משערים בכל מאכל לגופו, כמה במציאות שווה אדם באכילתו (עי' מג"א פ"א ב' ובפרמ"ג, וכ"כ המנ"ח מצוה שי"ג ובשו"ת תורת חסד או"ח ל"ב, ובס' מדות ושעורי תורה פ"כ הביא שכ"כ עוד פוסקים), או ששיעור זה הינו שיעור כללי לכל מיני האוכלים (כן דעת החזו"א בקונטה"ש אות י"ח, וכ"מ בדעת הגר"ז בסידורו סדר ברכת הנהנין פ"ח ב', ועוד). ולפי הדעה הראשונה מסתבר שבאכילת מצה, הנאכלת במשך זמן ארוך יותר, נוכל באמת לאכול בשיעור זמן הגדול יותר מ-2 דקות, וזאת עוד מבלי להתייחס לדעות הרבות והמקובלות של 4 דקות וכו'. - ולמותר לציין שאין כאן שום חידוש, אלא בירור והבהרת הדברים כפשוטם.

*****
*****

זכירת יציאת מצרים ע"י שירת הים

[א] נפסק שעלינו לזכור בכל יום יציאת מצרים, וע"כ אנו מזכירים זאת בסוף פרשת ציצית, באומרנו: "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" (ויש לכוין לצאת בזה י"ח מ"ע של זכירת יצי"מ). וכ' המג"א סי' ס"ז: "איתא בגמ' בברכות דף י"ג ע"ב שאם אמר הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים, יצא. ונראה דכ"ש אם אמר שירת הים דיצא", עכ"ל. וכ' הגרעק"א בהגהותיו כד: "חתי הגר"מ סופר אבדק"ק פרעסבורג השיג ע"ז, דרחמנא קפיד "תזכור את יום צאתך" ולא קריעת ים סוף. ולענ"ד אמת בפיו, דלהדיא איתא בשמו"ר פכ"ב וז"ל: שנו רבותנו, הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת י"ס ומכת בכורות באמת ויציב, ואם לא אמר מכת בכורות לא יצא, עכ"ל. ובהגהות השו"ע בהוצאת מכון ירושלים כ': ט"ס הוא, דמביא היפך מדבריו. ולפנינו במדרש כתוב בזה"ל: ואם לא הזכיר קריעת ים סוף אין מחזירין אותו, אבל אם לא הזכיר יצי"מ מחזירין אותו, שנאמר "למען תזכור", עכ"ל. והיינו דהגרעק"א הוכיח מדאיתא דצריך להזכיר יצי"מ דוקא ואל"ה מחזירין אותו, ש"מ דבעי' להזכיר דוקא יצי"מ, והזכרת קרי"ס הזכרה נוספת היא. ואולם המג"א יכול להשיב בקל, דהא דאיתא דמחזירין אותו היינו שלא הזכיר כלל, לא יצי"מ ולא קרי"ס. אך אם הזכיר חד מהם, שפיר דמי.

אולם נראה דעיקר ראיית הגרעק"א מהא גופא דחזי' מהמדרש דאיכא ב' דיני הזכרות, דין אזכרות יצי"מ ודין אזכרת קרי"ס, וביותר הוא מדויק בלשון המדרש שם, דשאלו אמאי מזכירים ב' אזכרות ותל': "תדע לך שזו קשה מזו, שביצי"מ כתיב אנכי ה' אלוקיך אבל בקרי"ס אינו מזכיר את השם". והיינו דרק ע"י יצי"מ נצטוונו להיות עבדי ה', ובקרי"ס הוא נס גרידא, אחר שקבלנו כבר עול מלכותו ית"ש. הרי דיש ביצי"מ מה

ש'אין בקרי"ס. אכן המג"א אפשר דסבר דאף דב' אזכרות הם, מ"מ כל שהזכיר קרי"ס, שהוא סו"ס המשך ותוצאה מיצי"מ, כמאן דהזכיר יצי"מ דמי.

ואולם לענ"ד נראה דאכן אם הזכיר קרי"ס מצד הדין דבענין להזכיר קרי"ס, אזי לא יצא עי"ז הזכרת יצי"מ גם להמג"א, אך אם יזכיר קרי"ס כדי לצאת י"ח הזכרת יצי"מ, שפיר דמי, וכדלקמן:

ב] הנה בפשטות מד' המג"א נלמד דבדין זכירת יצי"מ מספיק זה שמזכיר ניסי יצי"מ בכללות, וא"כ כשמזכיר ניסי קרי"ס מועיל, וכעי"ז מצינו דכ' המג"א בסי' תרפ"ה גבי זכירת מעשה עמלק, דאם לא שמע פרשת זכור יוצא י"ח בשמיעת קריאת פרשת "ויבוא עמלק" שבפורים, והקשה המשנ"ב (שם סקט"ז) דצ"ע דהא בתורה כתיב "זכור אשר עשה וגו' אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו' תמחה וגו', והכוונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק וכו' ולכך נצטוינו למחות את שמו וכו', וזה לא נזכר בפרשת "ויבוא עמלק". ואולם המג"א סבר, כמו דסבר בנדו"ד, דא"צ להזכיר כל הענין בפרטי פרטות והאזכרה הכללית מועלת, ולשיטתיה אזליה. וכן (אולי) מצינו דהמג"א לשיטתו בסי' רע"א דהמזכיר בתפילה בלבד זכירת השבת מקיים המ"ע דזכירת שבת, וא"צ להזכירו על הכוס דוקא, עי"ש ובביאה"ל בארוכה.

ג] ואמנם אפ"ל באופן מחודש יותר, דבאמת גם להמג"א צריך לזכור יצי"מ ממש. אך ס"ל להמג"א דאם מזכיר בפיו קרי"ס, נזכר בלבו גם יצי"מ, דחד עניינא הוא. וכן הזכיר מקצת מעשה עמלק בפיו, זכור עי"כ כל פרשת עמלק והחובה להילחם בו, ומהני זה שזכר בפיו מקצת הענין, כאשר עי"כ יזכור בלבו גם יתר הענין בדר"כ. ואולם זהו דוקא שרוצה לזכור יצי"מ וזוכרו בפיו ע"י הזכרת הלכה מהלכות יצי"מ או שירת הים. אך כשרוצה לזכור קריעת ים סוף ובזה עסוק, ואמר שירת הים, דלא יוצא עי"ז זכירת יצי"מ. כיון דעסוק כעת בזכירת קרי"ס ולא בזכירת יצי"מ, אע"פ דאם היה רוצה לזכור יצי"מ ואומר שירת הים, היה

יוצא י"ח, דכיון שעסוק בצורך לזכור את יציאת מצרים,
שפיר יכול להיזכר בזה באזכרת קריעת ים סוף. וז"פ.

רשימות ומו"מ מתורת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בענייני פסח

מכתבי הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א מח"ס שלהי
דקייטא, משנת תפילין, ויאמר שמואל

א] שאלתי את מרן שליט"א (בשב"ק פרשת שמיני התשע"א) דהנה כתב הרמב"ם (חו"מ פ"ז ה'ו-ז): בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר 'ואותנו הוציא משם' וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה 'וזכרת כי עבד היית', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים של יין, אין פוחתין מהם, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבעה כוסות, שיעור כל כוס מהן רביעית, עכ"ל. והנה בה"ז כתב: 'החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים'. ויל"ע אמאי לא כתב גם דד' כוסות מצוה מדברי סופרים היא. ומרן שליט"א השיבני דהר"מ נקיט בחרוסת כלשון הש"ס בפסחים (קי"ד) במשנה אע"פ שאין חרוסת מצוה ר' אליעזר בר' צדוק אומר מצוה. דפליגי האם היא מצוה או לא. ועניתי ואמרתי לו דהא הר"מ בריש הלכות מגילה כתב ג"כ דקריאת המגילה היא מ"ע מד"ס, ושם לא שייך לתרץ כדבריו. והשיבני דהתם קריאת המגילה הם מז' מצוות חמורות, עכ"ד הגר"ח"ק. ואולם מקובל לבאר בזה בעולם התורה דהר"מ כלל האי דינא דהסיבה וד' כוסות בהחיוב דחייב אדם להראות עצמו כאילו יצא ממצרים, ובכלל זה לנהוג בדרך חירות, וממילא זה בכלל המ"ע דאורייתא וע"כ לא כתב דהוי מ"ע מדברי סופרים.

ב] עוד שאלתי אז דהנה הרמב"ם (חו"מ ז', א) כתב: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו"

לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן וכו', שנאמר והגדת לבנך וכו', ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים, "עכ"ל. ובה"ב כתב: "מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, וכו', ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן". ויש לדקדק שבה"א כתב לשון 'סיפור', וכשעסק בחיוב על הבנים, כתב שצריך 'להודיע'.

והשיב מרן שליט"א: "לבנים צריך להודיע, בדרך שאלה ותשובה. הודעה היא לשון השייכת כתשובה, ולא כסיפור גרידא". ובמכתב כתב לי הוא בזה כך: 'להודיע קאי גם על מי שאינו יודע לשאול'. -וי"ל בכוננתו ש'סיפור' היא השיחזור והחוויה מחדש של המאורע ואילו 'הגדה' הודעה ותשובה הינם לשונות של מסירת הצהרה והגדרת עמדה, שישנה מצוה לחוות מחדש ולספר בנסים שנעשו לאבותינו וישנה מצוה נוספת למסור את האמונה לבנים להודיעם את האמת שנתגלתה ונתבררה ביציאת מצרים. וכמו"כ 'סיפור' יכול אדם לספר ולחוות בעצמו, לעצמו, אך 'הודעה' כל עניינה היא להודיע לאחרים. או באופן נוסף: 'סיפור' הוא בפחות התמקדות מאשר ב'הודעה', ובסיפור ניתן לספר בעקיפין, משא"כ ב'הודעה', שהיא ממוקדת וחדה יותר.

וכעת קיבלתי ברוב עונג הספר רץ כצבי ח"ח, שי"ל זה עתה ע"י ידידי הרב צבי רייזמן שליט"א, שם הביא בשם שו"ת להורות נתן (ח"ט או"ח סי' ח) שדקדק ג"כ בד' הר"מ דפתח ב'סיפור' וסיים, גבי חיוב ה'הגדה לבנך', ב'להודיע', וכתב דלשון זה מורה שישנו חיוב להודיע לבניו דברים מחודשים, שלא ידעם עד כה, מעניני יציאת מצרים, והוכיח כן מכמה דוכתין ש'הודעה' היא הודעת דבר חדש שלא ידעוהו עד כה, עי' בראשית (גיא) וברש"י שם, ויקרא (ה, א) ואסתר (ב, כ). ובס' רץ כצבי ציין דכע"ז כ' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' קב אות ד).

ושו"ר שהרמב"ם (שם ה"ד) כתב: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח, עכ"ל. הרי דפתח בסיפור, לגבי סיפור השתלשלות העניינים וסיפורם, וסיים ב'הודעה' לגבי 'עבדים היינו'. ונראה דלפי הגדרת הרמב"ם, אזי רב ורבא דנחלקו האם מתחיל ב'מתחילה עע"ז' היו אבותינו' או מ'עבדים היינו' - נחלקו גם בגדר הסיפור, האם הוא 'סיפור' או 'הודעה'. ועוד יש להבין, דהא ענין עע"ז הוא ענין חסרונם ברוחניות, ואילו 'עבדים היינו' הוא ענין של הצלת הגשמיות, וא"כ נחלקו בעצם מהות הגנות וההצלה. ורבנו מנוח (חו"מ ז, ד) כתב שכיון שהיו עע"ז, לכן חיזק להם הקב"ה את אמונתם בחוש ע"י יצי"מ. עכ"ד. ולדבריו יבואר טפי דעת הריטב"א, שלב' הדעות צריך לומר את ב' העניינים, ורק נחלקו במה מתחיל ופותח. דלפי"ד יבואר טפי, דהפתיחה היותר נאותה היא 'מתחילה עע"ז', כי זהו מבהיר לשם מה בכלל ה' הוציאנו ממצרים, בכדי לעקור את עע"ז של אבותינו. והדעה השניה סוברת שלא לשם כך הוציאנו הקב"ה, או שלכן הוציאנו, רק שלא צריך לפתוח עם זה, כי לולי שהיינו עע"ז היה ה' מוציאנו ממצרים. כי לא רק בכדי למנוע השליכה דע"ז הוציאנו, אלא בעיקר בשביל להעלותינו על דרך החיוב, לעשותינו עם ה'.

והנה לפי הראשונים והאבודרהם וכו', שנחלקו האם בכלל להגיד את זה או זה, ולא רק במה לפתוח, נחלקו בגדר אחר, האם בכלל מודים על ניסי הרוחניות דבעע"ז, או רק על ניסי הגוף דעבדים היינו וכו'.

ואולי בחלק ה'עבדים היינו' צריך להתמקד, כי זה הגדרה על מה אירע. ובחלק סיפור העע"ז, שהוא רק ענין כללי, של ביאור מדוע הוציאנו, צריך 'לספר'.
ואולם האבודרהם ביאר בכלל את מחלוקתם באופ"א, וז"ל: רבא סבר כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים אין לנו להזכיר גנות אחר כי אם אותו עבדות של מצרים. ואביי סבר כיון שבידינו להזכיר גנות ושבח של מצרים להודיע כמה שבחו של מקום כי מאשפות ירים אביון יש לו להזכיר גנות כי אבותינו היו עובדי עכו"ם ואין גנות (בעולם הזה) [כע"ז] וגדול הוא מגנות של עבדות ואעפ"כ קרבנו המקום לעבודתו, עכ"ל.

הרי דסבר דנחלקו מהו הגנות שעליה צריך להודות ולשבח, דנחלקו מאיזה 'אשפה' הרימם, האם מאשפת הע"ז או מאשפת העבדות.

ויש להעיר, והערני לזה ידידי הגר"ש מילגרום, האם סיפור הגנות היא 'הכשר' לזינוק סיפור השבת, דע"י שנספר על הגנות- ממילא יתרומם קרן השבח, א"ד דיש ענין לספר את עצם ענין הגנות. ונפ"מ האם יכול להתחיל ולספר על הגנות כבר בערב פסח ובליל הסדר ימשיך בשבת. ולכא' לרבנו מנוח ל"ש להסתפק בזה. דודאי צריך לספר בליל הסדר, דזה הגדרת טעם ההיצי"מ, ולא ענין הגדלת הנס והשבח.

ג] אמרתי למרן שליט"א שהרשב"ץ בפירושו להגדה שאר מדוע אנו אומרים: "שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות- הלילה הזה מרור", וכי בשאר הלילות אי אפשר בלי לאכול ירקות? והוא תירץ שבעוד שבכל לילות השנה הרשות בידינו לאכול כל ירק, הרי הלילה הזה למרות שאכלנו הרבה ירקות כלבבנו, אנו עדיין מצווין לאכול גם מרור. ושאלתי שהרשב"ץ בהמשך שואל מדוע אנו לא שואלים "שבכל הלילות אנו לא שותים ארבע כוסות" והוא משיב שבכל הלילות אם רצה לשתות שותה, ואין זה שינוי בלילה זה דווקא. ולכאורה הרשב"ץ סותר את דברי עצמו, שבעוד שעל ירקות כותב שאנו מדגישים

שלמרות שביכולתינו לאכול ירקות, מכל מקום אנו חייבים לאכול גם מרור, ואילו לגבי כוסות יין אנו לא שואלים מדוע הלילה אנו חייבים לשתות ארבע כוסות, למרות שאם נרצה נשתה יין כלבבינו. מרן שליט"א השיב: "היה הבדל גדול בזמנם בין ירקות ליין. בעוד שירקות לא אכלו כל כך פעם, הרי שיין כולם שתו. הגמרא הרי אומרת שהיו שותים 10 כוסות בסעודה אחת ואי אפשר לשאול "מה נשתנה" שהלילה שותים יין, למרות שהלילה יש חיוב לשתות יין, מכיוון שכל הזמן שתו אז יין, והרבה" ...

ובחוקה"פ התשע"א הוסיף מרן שליט"א: "הרי לפעמים שותים עשר כוסות" ... (וכוונתו לי' כוסות דבית האבל, עי' כתובות ח' ב').

ד] תמהתי בפני רבנו שליט"א, שבכל שנה ושנה אנו אומרים "מה נשתנה" שניתקן שהבן ישאל אותנו (ובעיקר, לא על חכם שיודע את ההלכות ואת סדר ליל הסדר) והרי עדיין לא עשו טיבול שני ולא אכלו עדיין בכלל מצה ומרור ולא הסבו. וקשה לומר שסוף סוף גם הקטנים יודעים כבר את סדר ליל הסדר, שהרי אם כך, מדוע עושים טיבול ראשון של הכרפס לפני ההגדה, כאשר הוא נועד לצורך השינוי, שישאלו הילדים. מרן שליט"א הסכים לשאלה ("זאת שאלה עתיקה" ... - אמר) ואמר שאכן כן, מלמדים את הילדים מראש כיצד עליהם לשאול ומה עליהם לשאול, למרות שעדיין לא התעוררו אצלם השאלות מאליהם, כי כך היתה התקנה, שהילדים ישאלו, למרות שהשאלות לא קשות להם באמת, ושנחנו נשיב להם תשובה ושנספר את ההגדה, בדרך שאלה ותשובה. "ומלבד זאת", אמר מרן שליט"א, "הילדים הרי זוכרים משנה שעברה" ...

ה] אמר לי מרן שליט"א שאלו שאומרים את כל ההגדה, גם מבלי שיושבים לאחר מכן וממשיכים לספר ביצי"מ - קיימו את הדין של 'וכל המרבה לספר הרי זה משובח'. ואם כי ודאי שכל הוספה נוספת בסיפור, מצוה היא. אך הדין של 'וכל המרבה' מתקיים בקריאת כל ההגדה של פסח. וכוונת מרן שליט"א היא ש"מרבה" פירושו ריבוי

יתר על המעט שחייבים בו, וכל ריבוי הנוסף על מעט הסיפור המינימלי שאנו חייבים בו ("ר"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא י"ח, ואלו הן: פסח מצה ומרור"), נחשב ל'כל המרבה'. והשבוע שאלתיו (במכתב) שראיתי בחידושי הריטב"א בריש ביאורו להגש"פ שכתב וז"ל: " וחייב אדם לספר בלילה הזה לנשים ולתינוקות ולכל בני החבורה בענין יציאת מצרים, ואם אינו יודע, אומר מה נשתנה וסדר ההגדה", עכ"ל. ומשמע שאמירת סדר ההגדה נועדה רק למי שאינו יודע לספר מעצמו, אך היודע לספר בעצמו, חייב לספר גם מעצמו עוד ועוד, בנוסף לקריאת ההגדה. וכתב לי רבנו שליט"א: "לא ראינו עושין, רק אם שואלין".

ו] עוד שאלתיו (במכתב) דהנה נאמר בתורה: " וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְרַעֲהוּ לְשַׁלְּחַנוּ וַיְהִרְגֵהוּ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבְּכֹר אֲדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם", וכתב הרשב"ם שם: " ויהי כי הקשה - כל זה תאמר לבנך, וכן מוכיח מדכת' הוציאנו י"י ממצרים. כי הק' אמר למשה כל פרשה זו, וישראל אומר לבנו הוציאנו י"י וגו'. כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו [וגם מה צורך] שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו', אלא האב אומר לבנו כך", עכ"ל. והנה במכילתא דרש פסוק זה על ליל הסדר, וא"כ צ"ע מדוע, לפי דעת הרשב"ם, לא מזכירים בהגדה של פסח את ענין הפטר רחם. והשיב רבנו שליט"א: "לא נהגו".

ז] שאלתיו בחוהמ"פ שאבי שליט"א ערך את הסדר והוא זה שסיפר לילדי שלי, נכדיו, את סיפור יציאת מצרים, ואם כן כיצד אני קיימתי את מצוות "והגדת לבנך"?

מרן שליט"א השיב: "כשאתה קורא את ההגדה ביחד עם כולם, ואומר להם לקרוא גם את ההגדה, אתה יוצא ידי חובה. הם הרי קוראים לבד את השאלות של "מה נשתנה" ואת התשובות של ההגדה"...והוספתי לשאול: "ולא צריך שאני אדגיש להם בעצמי את סיפור יציאת מצרים?"-ומרן שליט"א השיב: "לא צריך!".

ח] שאלתיו עוד , שהרמב"ם כתב שצריך להודיע לבנים בליל הסדר "מה שאירע לנו במצרים וניסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו", ומשמע שצריך להזכיר שהניסים נעשו על ידי משה רבנו וזה דבר שלא שמענו עליו, ובפרט שבהגדה של פסח לא מוזכר בכלל שמו של משה רבנו. והגר"ח השיבני: "אולי זה לאו דווקא. אולי הרמב"ם מתכווין לשיגרא דלישנא. וגם אם נגיד שצריך להזכיר את משה רבנו, הרי כבר אמרו חז"ל ש"אני ולא מלאך" שמזכירים בהגדה, זה משה רבנו. אם כן, גם אם צריך להזכיר את משה רבנו, הוא מוזכר ב"אני ולא מלאך"...

המשכתי לשואלו שהרמב"ם בהמשך כותב לגבי השינוי בליל הסדר לילדים הקטנים: "וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים", וצ"ע, שהרי הרמב"ם פסק בהלכות יום טוב, שבכל חג וחג צריך לחלק קליות ואגוזים, מדין "שמחת יום טוב", אזי אם כן, מהו השינוי שבליל הסדר, אם בכל חג מחלקים לילדים קליות ואגוזים?! והשיב הגר"ח: "תמיד בחגים מחלקים ביום וכעת מחלקים אותם בלילה וזה השינוי".

ט] שאלתיו דהרמב"ם פותח את סדר ההגדה שבנוסחתו במילים 'בבהילו יצאנו ממצרים', ואח"כ ממשיך 'הא לחמא עניא'. וצ"ע מה הוסיף במשפט זה, לאחר שכבר כותב הוא בהמשך "מזה זו ע"ש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ", והשיב מרן שליט"א שנקט כן ע"ש החפזון שנאמר בקרא, כי רואים אנו שהתורה הדגישה את הענין שיצאנו ממצרים בחפזון.

י] שאלתיו שהרמב"ם (פ"ז ה"ד) כתב: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומסַפֵּר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבתנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל

המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח, עכ"ל. הרי דפתח בסיפור, לגבי סיפור השתלשלות העניינים וסיפורם, וסיים ב'הודעה' לגבי 'עבדים היינו'. ונראה דלפי הגדרת הרמב"ם, אזי רב ורבא דנחלקו האם מתחיל ב'מתחילה עע"ז היו אבותינו' או מ'עבדים היינו' - נחלקו גם בגדר הסיפור, האם הוא 'סיפור' או 'הודעה'. ואמר מרן שליט"א: 'סיפור זה דבר ישן, לספר דברים ישנים. אך הודעה זהו להרגיש כאילו יצא בעצמו ממצרים, לחוש את העבדות בעצמו'.

יא] שאלתיו בשם ידידי הרב אשר לוי, שבנו אחד גנב האפיקומן ואח"כ נרדם, ובנו השני היה זה שהחזיר את האפיקומן. מי משניהם זכאי למתנת האפיקומן?... והשיב מרן: "ברור שמי שהחזיר לאבא הוא מקבל את הפרס. אחיו הרי רק גנב... העיקר הוא מי שמחזיר... ואבא [מרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל] אמר שלא ראוי בכלל 'לגנוב אפיקומן', כי הדבר מרגיל את הילדים למושג גניבה".

יב] שאלתיו האם אפשר לעשות 'הכנסת ס"ת' בימי האבלות שבימי ספירת העומר, בליווי כלי זמר, ריקודים ומחולות, והשיב שאפשר.

כל הזכויות שמורות

להערות והארות: שמואל ברוך גנוט התאנה 12 אלעד

039170244

